

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

روش تحقیق

دکتر فریمان ابراهیم زاده
عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی

مقدمه

زیستن در جهان امروز، و در عصر فراشناختی و متاتئوری (تئوری را به تئوری کشاندن)، تیز بینی و وسواس خاصی را طلب میکند، این تیز بینی و وسواس علمی جز از راه تحقیق، از راه دیگر میسر نیست.

از نقطه نظر دیگر عصر کنونی که به نام عصر اطلاعات و ارتباطات نام گرفته است، برای رشد و پویایی اقتصاد جامعه رویکرد اقتصاد مبتنی بر دانش را طلب می کند.

به عبارت دیگر توسعه یک جامعه در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی وابسته به اقتصاد دانش محور می باشد. در اقتصاد دانش محور تمامی فرایندهای مربوط به توسعه ارتباط تنگاتنگی با فرایند تولید علم دارد.

و فرایند تولید علم ارتباط مستقیم با تحقیق یا پژوهش دارد. پژوهش راهی است که بوسیله آن می توان در مورد مشکلات اندیشید. تحقیق فرایندی است که دارای ساختار پاسخ به سئوالات بوده و طی آن بطور منظم پاسخ های یافته شده، شرح داده می شوند.

علت اصلی پژوهش در علوم مختلف، خلق دانش، بهبود عملکردها و گسترش، ارتقاء و توسعه پیکره علمی آگاهی اصولی در عملکرد علوم مختلف است.

با توجه به اهمیت پژوهش و نقشی که تحقیق بر عهده دارد، شکی نیست که انجام آن نیاز به تبحر خاص و درک اصول خاص تحقیق دارد. بدون آگاهی و درک کامل از فرایند تحقیق نمی توان به اهداف آن دست یافت. و این فرایند نیاز به متدولوژی خاص دارد. هدف این نوشتار آشنایی دانشجویان با روشهای تحقیق در علوم انسانی (آموزش و پرورش) می باشد. ابتدا به تعریف تحقیق و اهداف آن پرداخته خواهد شد، سپس در مورد انتخاب موضوع تحقیق، منابع انتخاب موضوع و موارد مربوط به آن بحث خواهد شد. آنگاه روشهای نمونه برداری و جمع آوری اطلاعات مورد توجه قرار می گیرد و در پایان در مورد چگونگی تنظیم و نوشتن یک رساله (پروژه تحقیقی) بحث می گردد.

طرح درس

نام درس : روش تحقیق در تحقیقات کمی ، کیفی و آمیخته

تعداد واحد: ۲

اهداف درس :

هدف کلی ؛ آشنایی دانشجویان با روشهای تحقیق در علوم انسانی و فرایند تحقیق و توانایی آنان

جهت ارائه طرح تحقیق و انجام تحقیقات کمی و کیفی

اهداف ویژه ؛

در پایان درس از دانشجویان انتظار می رود :

- ۱- تحقیق را تعریف نمایند.
- ۲- منابع انتخاب یک موضوع تحقیق را بازگو نمایند.
- ۳- موارد مورد توجه در باره موضوع تحقیق را ذکر نمایند.
- ۴- در خصوص انواع روش های تحقیق در علوم انسانی را توضیح دهند.
- ۵- در خصوص انواع روش های نمونه برداری و جمع آوری اطلاعات را شرح دهند.
- ۶- گام های فرایند تحقیق در مطالعات کمی و کیفی را به ترتیب نام ببرند.
- ۷- مزایا و معایب مطالعات کمی و کیفی را نام ببرند.
- ۸- نحوه تنظیم و نوشتن یک رساله (پروژه تحقیق) را یاد بگیرند .
- ۹- یک نمونه طرح تحقیق تهیه و تنظیم نمایند.
- ۹- سه فصل یک گزارش تحقیق را بنویسند .

ارزشیابی : حضور فعال در کلاس ۲ نمره

ارائه یک طرح تحقیق ۲

امتحان پایان ترم ۱۶ نمره

فصل اول ؛ ویژگی های روش تحقیق در علوم انسانی

اهداف ؛

از دانشجویان انتظار می رود در پایان این فصل قادر باشند:

- ۱- اهمیت تحقیق را بیان نمایند.
- ۲- تحقیق را تعریف نمایند.
- ۳- انواع تحقیق را توضیح دهند.
- ۴- مشخصات یک تحقیق علمی را نام ببرند.

۱-۱- اهمیت پژوهش

با نگاهی به تاریخچه پیشرفت بشریت به سادگی می توان دریافت که راز موفقیت در زندگی کسب معرفت می باشد. زمانیکه بشر بتدریج دریافت که پدیده های عالم دارای نظم و قاعده ای است و یک رابطه علی و معلولی در وجود آنها نهفته شده است، در حقیقت نقطه آغازینی در پیشرفت علم و توسعه زندگی اجتماعی انسان گردید.

نخستین روش استدلال که به ارسطو و یونانیها نسبت داده شده است روش قیاسی ۱ است. روش قیاسی منطقی ، اولین روشی بود که بین فلاسفه مرسوم شد. استدلال قیاسی ، یک

رابطه منطقی بین کبری، صغری، و نتیجه برقرار می‌گردد. کبری، فرض مسلمی است که قبلاً بر اساس حقایق ماورائ الطبیعه و یا عقاید جزمی شناخته شده است و رابطه ای را نشان می‌دهد، صغری بیانگر رابطه کوچکتری است که حالت خاصی از کبری است و درک رابطه این دو به یک نتیجه غیر قابل اجتناب می‌انجامد.

یک نمونه از قیاس منطقی ارسطو به قرار زیر است:

کبری.....همه انسانها فانی هستند.

صغری.....سقراط یک انسان است.

نتیجه.....سقراط فانی است.

این روش قیاسی، که از یک فرض کلی به مصداقی خاص منجر می‌شود، در توسعه حل مسئله به شیوه امروزی سهم بسزائی داشت. اما برای رسیدن به حقایق جدید مفید نبود. قبول کبرای ناقص و یا نادرست که بر عقاید کهنه جزمی و یا نیروی غیر قابل اعتماد مبتنی باشد به نتایجی نادرست می‌انجامد. (جان بست: ۱۳۶۷، ص ۱۸)

قرنها بعد، فرانسیس بیکن ۲ از کاربرد مشاهده مستقیم پدیده‌ها طرفداری کرد که با مشاهده پدیده‌ها در موارد جداگانه و متعدد به استنتاج و تعمیم دست می‌یافت. این روش استقرائی از مشاهدات خاص به تعمیم کلی، منطق را از برخی خطاها و محدودیت‌های قیاسی آزاد کرد. بیکن، مشکلاتی را که روش قیاسی در راه کشف حقایق جدید ایجاد می‌کرد باز شناخت. (همان منبع، ص ۱۹)

اما روش استقرائی به تنهایی یک نظام رضایت بخش برای حل مسائل نبود. نمونه گیری تصادفی از مشاهدات پراکنده بدون توجه و هدف یکسان معمولاً تحقیق را با مشکل مواجه می‌کرد، بنا براین بندرت به یک تعمیم یا نظریه منتهی می‌شد. کبری در روش قیاسی قدیمی بتدریج جای خود را به پیش فرض یا فرضیه‌هائی داد که با جمع آوری و تجزیه و تحلیل منطقی داده‌ها مورد آزمایش قرار می‌گرفت. اکنون این روش قیاسی - استقرائی به عنوان نمونه ای از روش علمی شناخته شده است. (جان بست: ۱۳۶۷، ص ۲۰)

مراحل روش علمی را بترتیب عبارت است از:

۱- شناخت و تعریف مسئله

۲- ساختن فرضیه - گمان - پیش فرض یا حدس بخردانه

۳- جمع آوری، تنظیم، و تجزیه و تحلیل داده‌ها

۴- تنظیم نتایج

۵- تأیید، رد یا تعدیل فرضیه از راه آزمودن پیامدهای آن در موقعیت خاص

در حالیکه این الگو بازسازی مفیدی در مورد برخی از روشهای تحقیق علمی است، اما نباید آنرا به عنوان تنها روش علمی تلقی کرد. برای بکار بستن منطق و مشاهده در حل مسئله روشهای زیادی وجود دارد* (همان منبع، ص ۲۱)

یکی از موضوعهای مهم در کنار رشد اقتصادی و نوآوریهای تکنولوژیک در جهت بهبود زندگی انسانها توجه به رشته های علوم انسانی است* علوم انسانی مطالعه نظریه ها، ارزشها، مفاهیم و تجربیات انسانی است که در رشته ها و دروس مختلف مانند الهیات، فلسفه، ادبیات، تعلیم و تربیت، اخلاق، فرهنگ، هنر و... تبلور یافته است* هدف از ایجاد چنین رشته هایی در دانشگاهها تشویق افراد به تغییر فرهنگ، جامعه، روابط انسانی، و خلاصه شناخت خود و زندگی است* در این راستا توجه به تولید علم در حوزه علوم انسانی از اهمیت خاصی برخوردار است، در واقع با انجام تحقیق به شیوه علمی می توان به این مهم دست یافت*

بطور کلی می توان رشد و توسعه یک جامعه در بخش های مختلف را مرهون تلاش و کوشش محققین آن بخش ها دانست، وبدون توجه جدی به امر پژوهش بطور قطع و یقین توسعه یافتگی میسر نمی باشد. و تحقیق عنصر لاینفک توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در یک جامعه است. این موضوع را با مقایسه شاخص سهم پژوهش از تولید ناخالص ملی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه براحتی قابل درک است.

اهمیت و جایگاه تحقیقات و نقش بنیادی آن در رشد و توسعه کشور امری حیاتی است* بویژه، در جوامع در حال توسعه، توجه به موضوع پژوهش و جهت دادن منابع کافی در هموار ساختن بستر توسعه کشور در کلیه ابعاد نقش کلیدی دارد.

از نقطه نظر دیگر در بیان اهمیت پژوهش در بخش های مختلف می توان گفت با انجام پژوهش از بسیاری کارهای زاید جلوگیری و به روند بهروری کمک موثری نمود. با مطالعه واحدهای توسعه و پژوهش (R&D) در بخش های مختلف براحتی می توان پی برد که نقش تحقیق در حل مشکلات و معضلات چقدر حائز اهمیت فراوان است.

معلمین نیز با انجام فرایند تحقیق علاوه بر تحقیقات گسترده، حداقل با انجام تحقیقات کوچک مشکلات و موانع یادگیری در آموزشگاه را بر طرف نموده و یا در اصلاح فرایندها ایفای نقش نمایند*

۲-۱- تعریف تحقیق

بطور کلی می توان گفت، تحقیق عبارت است از شناخت ناشناخته ها*
تعاریف متعددی در مورد تحقیق وجود دارد:

- تحقیق فرایندی منظم ، صوری و ددقیق است که به منظور حل مسایل ویا به منظور کشف و تفسیر حقایق جدید مورد استفاده قرار می گیرند* (محسن توکل : ۱۳۷۳ ، ص ۴)
 - تحقیق فرایندی رسمی ، سیستماتیک تعمیق در اجرای روش تحلیل علمی است* (جان بست : ۱۳۶۷ ، ص ۳۵)
 - تحقیق را می توان به تجزیه و تحلیل و ثبت عینی و سیستماتیک مشاهدات کنترل شده که ممکن است به پروراندن قوانین کلی ، اصول یا نظریه هایی بیانجامد و به پیش بینی ویا احتمالا به کنترل نهائی رویدادها منتج می شود تعریف کرد* (جان بست : ۱۳۶۷ ، ص ۳۶)
- ذکر خلاصه ای از مشخصات یک تحقیق به روشن کردن معنی و مفهوم تحقیق کمک خواهد نمود :
- ۱- تحقیق به حل یک مسئله معطوف است* هدف نهائی آن پیدا کردن روابط علیت میان متغیرها است*
 - ۲- تحقیق بر پروراندن قوانین کلی ، اصول ، یا نظریه هایی تاکید می کند که برای پیش بینی رویدادهای آینده مفیدند* تحقیق به مراتب بالا تر از باز یابی اطلاعات ویا جمع آوری ساده اطلاعات است*
 - ۳- تحقیق بر آزمایش های قابل مشاهده ویا شواهد تجربی مبتنی است*
 - ۴- تحقیق مستلزم مشاهده و توصیف دقیق است* محقق ابزارهای اندازه گیری کمی و دقیق ترین شکل توصیف را بکار می برد*
 - ۵- تحقیق مستلزم جمع آوری داده های جدید یا دست اول ویا کاربرد داده های موجود برای هدف های جدید است*
 - ۶- گرچه گاهی ممکن است فعالیت های تحقیق تا اندازه ای تصادفی و غیر سیستماتیک باشند ، اما غالبا با روش های دقیق و طراحی شده ای مشخص می شوند و همواره تجزیه و تحلیل دقیق در آنها بکار می رود*
 - ۷- تحقیق نیاز به تخصص دارد* محقق می داند که در باره مسئله مورد نظر چه مطالبی شناخته شده است و دیگران آن را چگونه کشف کرده اند*
 - ۸- محقق تلاش می کند تا منطقی و عینی باشد و برای روا کردن روشهای خود ، داده های جمع آوری شده و نتایج بدست آمده تمامی آزمون های ممکن را بکار می برد* محقق می کوشد تا تعصب های شخصی را کنار بگذارد*

- ۹- تحقیق مستلزم جستجو برای یافتن پاسخ مسائل حل نشده است * بکر و اصیل بودن از مشخصات یک طرح تحقیقی خوب بشمار می رود *
- ۱۰- از خصائص تحقیق بکر بستن شکیبائی و نداشتن شتاب در کار است *
- ۱۱- تحقیق با دقت ثبت و گزارش می شود * هر یک از اصطلاحات مهم تعریف شده و عوامل محدود کننده آن مشخص می شوند * روش کار به تفصیل تشریح، اسناد و منابع بدقت معرفی، نتایج بطور عینی ثبت می شوند و نتیجه گیری نهائی با دقت و احتیاط محققانه و با توجه به محدودیت ها ارائه می گردند *
- ۱۲- گاهی تحقیق شهادت لازم دارد *
- معیارهای دقیق تحقیق با بررسی این ویژگی ها آشکار می شود * کسیکه دست اندرکار تحقیق است باید فردی اندیشمند، خلاق و دارای نهایت صداقت باشد و ساعتهاى متمادی و پر زحمتی را در راه جستجوی حقیقت صرف کند * اما باید دانست محققان نیز انسانند * آرمانهائی که در بالا گفته شد شاید هرگز بطور کامل تحقق نیابد * (جان بست : ۱۳۶۷، ص ۳۸)

۳-۱- انواع تحقیق

تقسیم بندی های مختلفی در مورد انواع تحقیق وجود دارد از جمله می توان تقسیم بندی تحقیق براساس هدف، کنترل متغیرها و برحسب زمان را نام برد که در ذیل بطور اجمال پرداخته می شود :

۱-۳-۱- انواع تحقیق بر اساس هدف ؛

انواع تحقیق بر اساس مقاصد یا اهداف عبارتند از:

الف- تحقیق بنیادی یا ناب ۱

ب- تحقیق کاربردی ۲

ج- تحقیق عملی یا اقدام پژوهی ۳

الف- تحقیق بنیادی یا ناب

در این روش هدف محقق کشف اصول و قوانین کلی حاکم بر روابط پدیده ها است. در این تحقیق به جنبه های کاربردی و عملی کمتر توجه می گردد و یافته های تحقیق بصورت اصول و قواعد کلی به جامعه تعمیم داده می شود.

پژوهش بنیادی جهت گسترش و بسط دانش پایه در یک نظام و بخاطر فهم آن طرح ریزی می شود. ممکن است سرانجام قسمتی از این دانش جدید کاربرد نیز داشته باشد ولی معمولاً خود محققین در کاربرد دخالت ندارند. (گروه مولفین سازمان جهانی بهداشت: ۱۳۶۹، ص ۲۰)
هدف تحقیق پروراندن نظریه ها از طریق کشف اصول یا قواعد کلی است. این تحقیق معمولاً در موقعیت آزمایشگاهی و اغلب با حیوانات، به عنوان موضوع مطالعه، انجام میگیرد. اینگونه تحقیقات در وهله نخست توسط روانشناسان صورت می گیرد تا مریبان. (جان بست: ۱۳۶۷، ص ۴۰)

مثال: - مراحل رشد هیجانی در انسان چگونه است؟

ب- تحقیق کاربردی

تحقیق کاربردی، بسیاری از مشخصات تحقیق بنیادی، از جمله استفاده از فنون نمونه گیری و استنباط های بعدی در مورد جامعه مورد نظر را داراست. اما هدف آن بهبود محصول یا فرایند یعنی آزمودن مفاهیم نظری در موقعیت های مسائل واقعی است. (جان بست: ۱۳۶۷، ص ۴۰)

1-Fundamental or Pure Research

2 -- Applied Research

3- Action Research

پژوهش کاربردی بر روی یافتن راه حل به مسائل فوری با ماهیت عملی متمرکز می شود و بنابراین تحقیقات جنبه عملی داشته و خود محققین معمولاً در کاربرد نتایج تحقیق دخیل می باشند. (گروه مولفین سازمان جهانی بهداشت: ۱۳۶۹، ص ۲۰)

هدف محقق از تحقیق کاربردی دستیابی به اصول و قواعدی است که در موقعیت های واقعی و عملی بکار بسته می شود.

مثال: مطالعه رابطه بین عدالت سازمانی و عملکرد کارکنان شرکت نفت خراسان

ج- تحقیق عملی یا اقدام پژوهی

آنچه به عنوان اقدام پژوهی گفته میشود از اواخر دهه ۱۹۳۰ به بعد در زمینه های روانشناسی اجتماعی و تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گرفت.

هدف این روش در تعلیم و تربیت درگیر کردن متخصصین تحقیق در یک موقعیت خاص است. تحقیق عملی بر کاربرد فوری متمرکز است، نه پروراندن نظریه و یا کاربرد عمومی یافته های آن. تاکید آن بر مسئله فوری و موقعیت موجود محلی است. یافته های تحقیق عملی بر اساس قابلیت اجرائی آن در سطح محل ارزیابی می شود نه بر حسب روائی عام آن. (جان بست: ۱۳۶۷، ۴۰)

مثال: بررسی تاثیر شیوه آموزش ایفای نقش در یادگیری درس تاریخ پایه دهم دبیرستان ..

۳-۱-۲- انواع تحقیق بر اساس کنترل متغیرها

تحقیق را از نظر کنترل محقق بر متغیرها به دو دسته غیر آزمایشی (غیر تجربی) و آزمایشی (تجربی) تقسیم می نمایند:

الف- تحقیق غیر آزمایشی (غیر تجربی)؛ شامل انواع ذیل می باشد که به اجمال توضیح داده می شود:

۱- تحقیق تاریخی

- ۲- تحقیق توصیفی
- ۳- تحقیق زمینه یابی یا پیمایشی
- ۴- تحقیق همبستگی و هم خوانی
- ۵- تحقیق علی مقایسه ای (پس رویدادی)
- ۶- تحقیق تداومی و مقطعی

۱- تحقیق تاریخی

آن دسته از تحقیقاتی که بر موضوعی معین در گذشته در یک مقطع زمانی مشخص اتفاق افتاده است صورت می گیرد* در این روش تلاش محقق بر آن است که حقایق گذشته را از جمع آوری اطلاعات و ارزشیابی و بررسی این اطلاعات، ترکیب دلایل مستدل و تجزیه و تحلیل آنها بصورت منظم و عینی ارائه کند و نتایج پژوهشی قابل دفاعی را در ارتباط با فرضیه های پژوهش بگیرد* پژوهش تاریخی بستگی به اطلاعاتی که بوسیله دیگران جمع آوری شده و یا مشاهده گردیده دارد* اولین وظیفه محقق بررسی در مورد درستی و اعتبار و معنی دار بودن این اطلاعات است*

مثال: بررسی عوامل موثر بر شکل گیری پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷
در این روش اطلاعات مورد نیاز را می توان از دو منبع استفاده کرد: الف- منابع دست اول
ب- منابع دست دوم

الف - منابع دست اول:

۱- اسناد و مدارکی که بوسیله ناظران واقعی واقعه ثبت و ضبط شده اند و بر متون موجود و تحقیقات انجام شده استناد کرده اند*

۲- آثار و بقایاییکه از فرد یا گروه بجا مانده است* مانند فسیل ها، ابزارها، لباس ها، ساختمانها، نقاشی ها، سکه ها، و مانند این *

۳- گواهی شفاهی فرد ناظر در جریان وقوع حادثه که معمولاً این اطلاعات از طریق مصاحبه شخصی صورت می گیرد*

ب- منابع دست دوم

شامل گزارشهایی است که گزارش گران آن ناظر واقعی عینی نبوده و امکان دارد گزارش آن بر اساس مصاحبه با مصاحبه کننده واقعی تهیه و تنظیم شده باشد مانند اطلاعات موجود در کتابهای درس تاریخ که بارها نویسندگان دیگر گزارش کرده اند* (قدسی احقر: ۱۳۸۲)

۲- روش توصیفی

هدف محقق از انجام این پژوهش توصیف عینی، واقعی و منظم خصوصیات یک موقعیت یا موضوع است* عبارت دیگر محقق در این گونه پژوهش سعی می کند آنچه را که هست بدون هیچگونه دخالت یا استنتاج ذهنی گزارش دهد و نتایج عینی از موقعیت بگیرد* (قدسی احقر: ۱۳۸۲)

این کار مستلزم گونه ای از مقایسه یا مقابله و در آن کوشش می شود تا روابط میان متغیرهای دست کاری نشده کشف شود* (جان بست: ۱۳۶۷، ص ۴۴)

مثال: بررسی میزان انگیزه دانش آموزان دبیرستانهای شهرستان بجنورد در خصوص ادامه تحصیل

۳- روش تداومی و مقطعی

در این روش هدف محقق بررسی چگونگی مراحل رشد و ردیابی تغییرات ایجاد شده در گروههای مختلف در جامعه در مقطع معینی از زمان است*

مثال: بررسی مراحل مشارکت دانش آموزان متوسطه اول شهر... در اداره مدارس

۴- تحقیق زمینه یابی یا پیمایشی

روشی است برای بررسی ماهیت ویژگی ها و ادراکات شخصی مانند نگرش ها، عقاید و امور مورد علاقه مورد استفاده قرار می گیرد* پژوهش زمینه یابی روش مفیدی است برای توصیف و ردیابی تغییرات در جامعه بکار می رود* هدف این تحقیق توصیف شرایط موجود است* یعنی پژوهشگر آنچه را که هست توصیف می نماید و به شرایط و روابط فرایندهای جاری توجه می نماید* در تحقیق زمینه یابی به زمان حال توجه دارد* هر چند گاهی رویدادها و آثار گذشته با شرایط موجود ارتباط داشته باشد* (قدسی احقر، ۱۳۸۲)

مثال: مطالعه نگرش دانش آموزان دبیرستانهای متوسطه اول شهر... در خصوص مواد مخدر

۵- تحقیق همبستگی یا هم خوانی

این روش تحقیق سنجش و اندازه گیری چند متغیر و روابط بین متغیرها را در شرایط واقعی مقدور می سازد * این پژوهش صرفاً درجه همبستگی و روابط بین متغیرها را بررسی می کند * در این نوع پژوهش هدف متغیر این است که مشخص کند کدام متغیر با کدام متغیر دیگر بطور نسبی در جهت مثبت یا یامنفی همگام است * (احقر : ۱۳۸۲)
مثال : بررسی رابطه بین توسعه آموزش عالی و توسعه منطقه ای در استان..

۷- تحقیق پس رویدادی (علی - مقایسه ای)

در این نوع تحقیق محقق به دنبال کشف و بررسی روابط بین عواملی که قبلاً رخ داده است می باشد * و از طریق مطالعه نتایج حاصل می تواند به علت وقوع عمل پی ببرد * به عبارت دیگر بررسی علل پس وقوع آنها است ، یعنی یعنی حادثه رخ داده است و پژوهشگر دخالت در بروز آن نداشته است ، فقط از روی نتایج آن می خواهد به علت وقوع آن پی ببرد که چرا اتفاق افتاده است * (احقر: ۱۳۸۲)

مثال : بررسی عوامل موثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی در جوانان ۱۸-۲۹ شهر..

ب- تحقیق های آزمایشی

در این تحقیق پژوهشگر یک یا چند متغیر را دستکاری می کند و اثر این متغیر را بر متغیر وابسته مورد مشاهده قرار می دهد * در این روش پژوهشگران اثر تغییرات عاملی را که در اختیار دارند مطالعه می کنند * (مازنر : ۱۳۷۳ ، ۲۳۵)

این روش پیچیده ترین ، دقیق ترین و موثر ترین روش برای کشف و پروراندن رشته ای از دانش سازمان یافته است * گرچه بیشترین کاربرد روش تجربی د آزمایشگاه است ، اما باید دانست که در موقعیتهای غیر آزمایشگاهی مانند کلاس درس نیز که عوامل یا متغیر های مهم را می توان تا حدودی کنترل کرد ، به گونه موثری بکار می رود * هدف آنی آزمایش ، پیش بینی وقایع در موقعیت های تجربی است * هدف غائی آن تعمیم روابط متغیرها است به گونه ای که در خارج از آزمایشگاه و در مورد جامعه گسترده تری نیز که مورد نظر محقق است صدق کند * (جان بست : ۱۳۷۳ ، ص ۸۱)

در یک آزمایش رسمی و سنتی معمولاً یک گروه آزمایشی و یک گروه گواه اشاره می شود

این گروهها تا آنجا که ممکن است معادل می شوند • گروه آزمایشی تحت تاثیر عامل مورد نظر قرار می گیرد ، اما گروه گواه را از تاثیر این عامل دور می سازند • آنگاه مشاهداتی صورت می گیرد تا معلوم شود چه تفاوتی روی می دهد و یا در مقایسه با گروه گواه چه نوع تغییر یا تعدیلی در گروه آزمایشی به وقوع می پیوندد • (همان منبع ، ص ۸۴)

در اینجا لازم است به موضوع مهمی یعنی متغیرهای مربوط به طرح های آزمایشی پرداخته شود • **متغیرها** شرایط یا خصائصی هستند که محقق در عمل آنها را برای اثبات ارتباطشان با پدیده مورد مشاهده دست کاری می کند • این متغیرها یا مستقل هستند و یا وابسته •

متغیر مستقل شرایط یا خصائصی هستند که محقق در عمل آنها را برای اثبات ارتباطشان با پدیده مورد مشاهده دست کاری می کند •

متغیر وابسته شرایط یا خصائصی هستند که با وارد کردن ، از میان برداشتن ، یا تغییر متغیرهای مستقل ظاهر می شوند ، از بین می روند و یا تغییر می کنند •

در تحقیقات آموزشی متغیر مستقل ممکن است یک روش تدریس خاص ، گونه ای از مواد آموزشی ، یک پاداش ، و یا مدت زمانی باشد که شرایط خاصی در آن مدت عرضه می شود • متغیر وابسته ممکن است نمره یک آزمون ، تعداد اشتباهات و یا سرعت انجام کاری باشد • بنابراین ، متغیر های وابسته تغییرات اندازه گیری شده در عملکرد دانش آموز است که می توان آن را به تاثیر متغیر مستقل نسبت داد • (جان بست : ۱۳۷۳ ، ص ۸۴)

در بسیاری از انواع تحقیقات رفتاری رابطه بین متغیرهای مستقل و متغیرهای وابسته یک رابطه ساده محرک و پاسخ نیست • متغیر های خاصی که مستقیما نمی توان آنها را کنترل کرد یا اندازه گرفت ممکن است تاثیر مهمی بر نتیجه کار داشته باشند • این متغیرهای تعدیل کننده بین علت و معلول مداخله می کنند •

محقق در یک آزمایش می خواهد تاثیر فوری یک تقویت را در یادگیری بخش های مختلف بداند • او در این شک است که عوامل یا متغیر های خاصی ممکن است در این رابطه اثر کنند، حتی اگر مستقیما قابل مشاهده نباشند • چنانکه هیجان ، خستگی ، و انگیزش ممکن است متغیرهای مزاحمی باشند • این متغیرهای دخالت کننده را نمی توان نادیده گرفت بلکه باید آنها را به حساب آورد •

تقسیم بندی طرح های تجربی مختلف است از جمله آنکه می توان به صورت زیر تقسیم بندی نمود:

۱- **طرح تجربی حقیقی** : در این طرح برای معادل کردن گروهها و انتخاب گروه آزمایشی برای اعما مداخله ، از روش تصادفی استفاده می شود •

- ۲- طرح شبه تجربی : در این طرح کنترلی که کمتر رضایتبخش است اعمال می شود و تنها هنگامی بکار می رود که انتخاب افراد به روش تصادفی امکان پذیر نیست *
- ۳- طرح پیش تجربی : ضعیف ترین نوع طرح است ، زیرا در آن نه گروه گواه وجود دارد و نه روشی برای معادل کردن گروهها *
- هر یک از سه نوع فوق خود به انواع مختلف دیگری تقسیم می گردد که خارج از این نوشتار مختصر است * جهت آشنائی بیشتر به کتابهای آمده در بخش منابع رجوع گردد *

۱-۳-۳- انواع تحقیق بر اساس زمان

تقسیم بندی دیگر در مورد تحقیق بر اساس زمان می باشد که بطور اجمال در ذیل توضیح داده می شود :

۱- تحقیق گذشته نگر

تحقیق گذشته نگر به تحقیقی اطلاق می گردد که در آن واحدهای گردآوری شده در رابطه با رویدادهائی است که در زمان گذشته رخ داده است *

مثال : بررسی عوامل موثر بر حاشیه نشینی در شهر...

۲- تحقیق آینده نگر

در این نوع تحقیق متغیر مورد مطالعه چنان است که مشاهده آن در آینده امکان پذیر می باشد *

در واقع در این نوع تحقیق ، محقق از علت به معلول می رسد *

مثال : بررسی تاثیر کلاس های آموزش حقوق شهروندی بر توسعه مهارتهای زندگی

۱-۳-۴- انواع تحقیق بر حسب موقعیت

۱- تحقیق آزمایشگاهی

به تحقیقی گفته می شود که در موقعیت آزمایشگاه انجام می شود * این نوع تحقیق امکان کنترل زیاد بر فرایند تحقیق را فراهم می کند * تحقیقات آزمایشگاهی غالباً از نوع تحقیقات بنیادی هستند *

۲- تحقیق میدانی

به تحقیقی گفته می شود که در موقعیت واقعه زندگی انجام شود • و با شرایط روزمره زندگی ارتباط تنگاتنگ دارند • غالباً از نوع تحقیقات کاربردی هستند •
مانند : بررسی میزان معلمان خراسان شمالی از طرح رتبه بندی

فصل دوم ؛ انتخاب ، تعریف و بیان مسئله تحقیق

اهداف:

از دانشجویان عزیز انتظار می رود در پایان این فصل قادر باشند :

- ۱- چگونگی انتخاب یک موضوع تحقیق را یاد بگیرند.
- ۲- نحوه بیان مسئله تحقیق را ذکر کنند.
- ۳- انواع متغیرها را تعریف نمایند •
- ۴- فرضیه را تعریف نمایند.
- ۵- ویژگی های یک تحقیق علمی را بیان نمایند.
- ۶- با رعایت ویژگیهای یک تحقیق علمی یک موضوع تحقیق ارائه نمایند.

۲-۱- انتخاب مسئله تحقیق

رکن اصلی هر تحقیق علمی را این مرحله تشکیل می دهد؛ زیرا محقق کلیه فعالیت های تحقیقاتی خود را بر پایه آن شکل می دهد. در این مرحله مسئله تحقیق مشخص می شود و محقق متوجه می شود که ناشناخته و مجهول او چیست و چه چیزی را باید معلوم کند. او در این مرحله ابعاد مسئله را مورد بررسی قرار می دهد تا آن را بخوبی تعریف کند و امکان تحقیق در باره آن برایش میسر گردد. محقق برای پیدا کردن شناخت مقدماتی از مسئله تحقیق ناگزیر است ادبیات و پیشینه آن را مورد مطالعه قرار دهد تا بدین وسیله بتواند متغیر های احتمالی را شناسائی کند و بر اساس آن امکان تدوین فرضیه های تحقیق فراهم گردد. همچنین از روش های کار تحقیقات مشابه اطلاع حاصل نموده، تجارب مفید آنها را تحقیق خود بکار ببندد.

(حافظ نیا: ۱۳۸۲، ص ۸۵)

دشواری ترین مرحله فرایند تحقیق همین مرحله است.

جان دیوئی معتقد است: "اولین مرحله تحقیق احساس وجود یک مشکل است؛ به این معنی که پژوهشگر در کار خویش با مانع یا مشکلی روبرو گردیده است که در حل آن ابهام یا تردید دارد و نمی تواند در مقابل آن ساکت بماند." بنابراین این نقطه آغازین در انجام هرگونه پژوهش یا تحقیقی بسیار مهم است و نقش آموزش افراد برای مسئله یابی که در برخی نظام های آموزش و پرورش بر آن بسیار تاکید می شود نیز از همین امر نشات می گیرد. هرچه ضرورت پرسش در هنگام تدریس برای فراگیر بیشتر مطرح شود و از او خواسته شود تا ذهن خود را برای طرح سوالات بیشتر فعال سازد می توان انتظار داشت که در آینده نیاز به تحقیق و پیشرفت در او ارتقا یابد.

هیل (Hill-1988) می گوید: موضوع تحقیق باید چیزی باشد که پژوهشگر بطور جدی به آن علاقمند است. در غیر اینصورت امکان دارد وی انگیزه کافی برای با تمام رساندن تحقیق را نداشته باشد.

مساله مورد تحقیق، ممکن است با استفاده از تجربیات شخصی، منابع تحقیقی، تحقیقات قبل یا از روی آزمون کردن نظریه ها انتخاب شوند.

- مهمترین منابع برای انتخاب موضوع تحقیق به شرح زیر می تواند باشد :
- استفاده از تجارب : شما به عنوان دانشجویی که در مراحل پایانی تحصیل خود هستید و در طول دوران تحصیل با مسائل و مشکلات مختلفی برخورد داشته اید که هرکدام آنها می تواند موضوعی مناسب برای تحقیق باشد. بویژه افرادی که در حیطه توانبخشی به تحصیل یا کار مشغول هستند از تجربیات و مسائل یش آمده در هنگام کار با بیماران و معلولان موضوعات بدیع و تازه ای برای تحقیق سراغ دارند که می تواند برای انجام مطالعه و تحقیق در نظر گرفته شود.
- استنتاج از نظریه ها و فرضیه ها : در زمینه کار تخصصی شما نظریات و فرضیه های گوناگونی وجود دارد. محقق می تواند با مطالعه دقیق آنها و با ابداع فرضیه جدید به یک مطالعه تازه اقدام نماید.
- استفاده از متون درسی و مجلات تخصصی : سراسر کتب درسی آکنده از مطالب ارزندهای در مورد موضوعات خاص علمی است. بیان تئوری ها و نظریات علمی در کتب درسی و مرجع نیز می تواند زمینه مناسبی برای یافتن موضوع تحقیق باشد. همینطور مجلات علمی و تخصصی در رشته های مختلف علمی تماما " به ارائه گزارش تحقیقات انجام شده می پردازند که خصلت تکرار پذیری تحقیق خود زمینه را برای انتخاب موضوعاتی برای انجام تحقیق فراهم خواهد نمود.
- دولت ها ، دانشگاه ها و موسسه پژوهشی خصوصی : در بسیاری از موارد وزارتخانه ها ، سازمانها و نهادهای مختلف دولتی اقدام به ارائه فهرستی از عناوین پژوهشی مورد نیاز خود می کنند که با توجه به تخصص خود می توانید به انتخاب موضوع بپردازید. در دانشگاهها نیز اغلب گروه های آموزشی فهرست عناوین مناسب برای تحقیق در آن گروه را تهیه و در اختیار دانشجویان قرار می دهند . بتازگی در ایران و از سال های قبل در ممالک پیشرفته موسسات خصوصی پژوهشی وجود دارند که آنان نیز همه ساله فهرستی از عناوین تحقیقاتی خود را منتشر می کنند که برای انتخاب موضوع و انجام تحقیق مورد استفاده قرار میگیرد. نکته حائز اهمیت آنکه این گونه موسسات و نیز موسسات دولتی در صورت تائید طرح پژوهشی شما برای انجام تحقیق معمولا سهمی از هزینه هارا برعهده خواهند گرفت.
- مهمترین شرایط برای انتخاب موضوع به شرح زیر مورد ملاحظه قرار می گیرد:

- قابلیت اجرا: سه شرط نیروی انسانی ماهر، منابع مالی مناسب و کافی و امکانات مناسب برای انجام هر تحقیقی ضروری است.
- تازگی و عدم دوباره کاری: تنها در سه وضعیت زیر می توان به انجام تحقیق روی موضوعی که قبلا روی آن کار شده است اقدام کرد.
 - در شرایط زمانی متفاوت
 - در شرایط جغرافیائی مختلف
 - در صورت عدم دستیابی به نتایج کافی
- تناسب با زمان: تحقیق از نظر زمانی باید در محدوده ای مناسب صورت پذیرد تا در زمان تعیین شده دستیابی به داده ها و کسب نتایج با مشکلی مواجه نشود.
- مناسب بودن: دقت کنید و به دوسوال پاسخ دهید: وسعت مسئله مورد نظر چقدر است؟ و شدت مسئله به چه میزان می باشد؟
- باصرفه بودن: آیا بلحاظ مفهوم هزینه-اثربخشی تحقیق و انجام هزینه در مورد آن اثربخشی کافی خواهد داشت؟
- ملاحظات اخلاقی: از جمله مهمترین شرایط برای انتخاب موضوع عدم تضاد و مواجهه آن با ملاحظات اخلاقی است. اصولا رفتن به دنبال موضوعاتی که انجام آن با مشکلات و مسائل اخلاقی زیاد مواجه باشد توصیه نمی گردد. در حیطه توانبخشی بواسطه کار با موضوعات انسانی رعایت این امر بشدت مطرح است.
- علاقمندی و دانش محقق: نیاز به توضیح نیست که این هر دو برای انجام هر تحقیقی ضروری است و عاملی برای بالا رفتن سرعت و کیفیت تحقیق می باشد.

مواردیکه در انتخاب موضوع یک تحقیق باید مورد توجه قرار گیرند عبارت است از:

- ۱- موضوع به گونه ای باشد که فرایند انجام کار مشخص باشد.
- ۲- مسئله تحقیق مهم باشد.
- ۳- مسئله تحقیق جدید باشد.
- ۴- تسهیلات و امکانات انجام تحقیق فراهم باشد.
- ۵- محقق زمان لازم جهت انجام آن را داشته باشد.
- ۶- موضوع واضح و روشن باشد.

- ۷- از کلمات کوتاه ، رسا و در حد امکان از یک زبان استفاده شود
- ۸- عبارت گویا باشد و گیج کننده نباشد. از اختصارات که ممکن است مخفف عبارات مختلفی باشند پرهیز شود.
- ۹- در تحقیقات توصیفی بیان مکان و زمان تحقیق در عنوان ضرورت دارد.
- ۱۰- در عنوان دقیقاً " آنچه محقق دنبال تعیین آن است بیان شود.
- ۱۱- سعی شود دامنه تحقیق محدود در نظر گرفته شود.
- ۱۲- عنوان را غیر سوالی مطرح نمائید.

- دنبال پیدا کردن مساله و تدوین پرسش تحقیق لازم است تا به شکلی جزئی تر در مورد مساله و خصوصیات آن و مشکلات ناشی از وجود آن در جامعه اظهار نظر کرد. این بیانات باید براساس دانستنی های موجود در منابع علمی نسبت به مساله شکل داده شود. هرچه استناد ها به منابع در این قسمت بیشتر صورت پذیرد ، پذیرش سهل تر برای تحقیق را نزد تصمیم گیرندگان به دنبال خواهد داشت.

- توصیه می شود تا قبل از نوشتن این قسمت ، اقدام به تجزیه و تحلیله مساله کرد. با این کار نسبت به متغیرهای تاثیر گذار بر آن به خوبی آشنا شده و از آنها به هنگام نوشتن می توان استفاده نمود. برای این کار می توان یکی از روش های موجود را بکار بست. برای بیان مساله تحقیق باید به نکات زیر توجه نمود و سعی کرد تا به شیوه ای مناسب موارد زیر در متن آورده شود:

- اطلاعات زمینه ای در مورد موضوع مورد مطالعه
- توصیف دقیق مساله
- نحوه بروز یا وقوع
- وسعت و شدت مساله و عوارض ناشی از آن در جامعه
- عوامل دخیل در بروز مساله
- نحوه برخورد فعلی با مساله
- آنچه در مورد راه حل مساله می اندیشید
- فواید پژوهش و نتایجی که از حل مشکل انتظار می رود

فصل سوم؛ طرح پیشنهادی تحقیق (Propozal)

قبل از انجام تحقیق باید طرح پیشنهادی آن توسط محقق تهیه شود تا مورد ارزشیابی افراد ذیصلاح قرار گیرد. بر اساس این طرح این امکان برای محقق فراهم می گردد تا بطور منظم و مشخص مراحل تحقیق را پشت سر بگذارد. در واقع این طرح به منزله یک نقشه انجام کار می باشد که مورد تأیید افراد صاحب نظر قرار گرفته است.

چهار چوب زیر برای تهیه یک طرح پیشنهادی ذکر می گردد:

۱- بیان مسئله

نکاتی که باید در بیان مسئله باید به آن توجه شود عبارتند از :

الف- صورت مسئله باید به شکل سئوالی نوشته شود و از بیان آن به صورت عبارت کلی یا جملات خبری خودداری شود ، زیرا نگارش آن بصورت سئوالی باعث جلب توجه محقق به مجهول و تلاش برای معلوم کرد آن می شود .

ب- مسئله بطور واضح تعریف گردد و از کاربرد واژگان و اصطلاحات مبهم و دو پهلو خودداری شود .

ج- از کاربرد اصطلاحات و واژگان ارزشی باید خودداری شود . محقق در بیان مسئله نباید به داوری بپردازد یا اقدام به کاربرد واژه هایی کند که واقعیت را منعکس ننموده یا باعث غلو شود .

د- اصطلاحات و مفاهیم اختصاصی باید تعریف شود .

ل - برای جهت گیری بهتر تحقیق ، محقق می تواند سئوال اصلی تحقیق را یا سئوال مادر را خرد کرده از درون آن سئوال ویژه و اختصاصی را استخراج کند .

محقق برای بیان مسئله تحقیق و نگارش آن باید بترتیب زیر اقدام کند :

- ۱- صورت مسئله را به شکل سئوالی بنویسد *
- ۲- مقدمه ای کلی در باره اینگونه مسائل و ضرورت انجام دادن تحقیق مورد نظر خود بنویسد *
- ۳- ابعاد ، ویژگیها و صفات و حدود مسئله مورد مطالعه را شرح دهد *
- ۴- ادبیات و سوابق مسئله تحقیق را بیان کند *
- ۵- متغیرها را مشخص و تعریف نماید *
- ۶- سئوالات ویژه تحقیق را فهرست نماید *
- ۷- به هدف یا اهداف تحقیق خود اشاره نماید *
- ۸- نتایج و دستاوردهای پیش بینی شده تحقیق را اظهار نماید *

۲- اهداف تحقیق

بدنبال نوشتن قسمت بیان مسئله تحقیق لازم است تا اهداف تحقیق را برشماریم. ابتدا باید به این سوال پاسخ دهیم که هدف چیست؟ به تعبیر دیگر باید مشخص نمائیم که انتظار داریم از این مطالعه به چه نتایجی دست پیدا کنیم. در تعریف هدف گفته اند: " هدف نقطه ای است که محقق قصد رسیدن بدان را دارد تا در آنجا به داوری پردازد". از سوی دیگر " مقصود و منظور نهایی از تحقیق را نیز هدف دانسته اند." چنانچه اهداف یک تحقیق بخوبی نوشته شود محقق در می یابد که نیاز به چه نوع اطلاعاتی دارد و از چه راههایی باید به جستجوی آنها پردازد و این خود راه گشای نحوه انجام تحقیق نیز خواهد بود.

در تقسیم بندی اهداف تحقیق معمولاً " بدین گونه عمل می شود:

اول " هدف کلی " که منظور همان موضوع تحقیق است که قصد مشخص نمودن آنرا داریم . عبارت است از منظور و مقصود نهایی از انجام پژوهش است *

هدف کلی مستقیماً از مساله پژوهش مشتق می شود* (نادری و همکاران : ۱۳۷۵ ص ۱۵)

و به عبارتی آنچه در پایان مطالعه قصد رسیدن بدان را داریم " هدف کلی " معمولاً در یک جمله قابل فهم صریح و رسا و مختصر بیان می شود که برای خواننده گویا و قابل فهم است.

در گونه دوم "اهداف جزئی یا اختصاصی" تحقیق بیان می شود. این اهداف از تفسیم یا شکستن "هدف کلی" به اجزای کوچکتر بدست می آیند. اهداف جزئی راه رسیدن به "هدف کلی" را قدم به قدم مشخص می نماید.

تنظیم اهداف چنانچه به خوبی صورت پذیرد بر متمرکز ساختن مطالعه به جنبه های اساسی آن و جلوگیری کردن از جمع آوری اطلاعاتی که به آنها نیاز وجود ندارد، تاکید می کند.

چرا نوشتن اهداف مهم است و چه خصوصاتی باید داشته باشند: تنظیم اهداف برای یک مطالعه تحقیقی باید بر اساس ملاکهای مشخص صورت پذیرد که مهمترین آنها عبارتند از:

- اهداف قابل حصول باشند. بدین شکل که مقصود و منظور محقق را بطور کامل برساند و توانایی سنجش موضوع را داشته باشد.
- اهداف صریح و روشن بیان شوند. هیچگونه ابهامی در هدف قابل قبول نیست باید مشخص شود که دقیقا چه چیزی باید اندازه گیری شود.
- اهداف باید قابل اندازه گیری باشند. تحقیق به روش علمی بر پایه اندازه گیری استوار است و بیان اهداف در قالب های قابل اندازه گیری کار مطالعه را ساده تر می سازد.

- توصیه می شود به هنگام تنظیم اهداف اختصاصی از الگوی ویژه ای استفاده نمائید
- هدف یا هدف هایی را برای تعیین نمودن ارزش کمی موضوع انتخاب کرده و بنویسید.
- هدف یا هدف هایی را برای روشنگری در مورد موضوع انتخاب کرده و بنویسید.
- هدف یا هدف هایی را برای تعیین علل احتمالی موضوع بنویسید.
- در مطالعات کاربردی پیشنهاد می شود که یک هدف کاربردی در زمینه نحوه بکارگیری نتایج بنویسید.

- نحوه بیان اهداف موضوعی مهم در نوشتن طرح تحقیق است. اصول زیر می تواند بعنوان راهنما مورد استفاده قرار گیرند:

- اهداف را با استفاده از افعال عملی که برای اندازه گیری و سنجش مناسب هستند بیان نمائید. (افعال مناسب مانند: تعیین کردن، مشخص نمودن ، مقایسه کردن و افعال نامناسب مانند: درک کردن ، فهمیدن ، اعتقاد داشتن و...)
- اهداف واقع بینانه بیان شوند که تحت شرایط کاری بتوان به آنها دست یافت.
- اهداف دقیقا از آنچه مطالعه برای آن انجام می شود به صورت منطقی پیروی می کند.
- اهداف به زبانی علمی، روشن ، صریح و دقیقا آنچه تصمیم به انجام آن داریم مشخص شود.

در تحقیق اهداف به دو صورت کلی و ویژه مطرح می شود*

۳- فرضیه

در این مرحله باید یک فرضیه اصلی و احتمالا چند فرضیه فرعی ساخته شود* ساختن فرضیه سبب می شود که طبیعت مسئله و منطقی که زیر بنای پژوهش است روشن شود و در همان حال فرایند جمع آوری داده ها را جهت می دهد*

فرضیه یک گمان یا حدث بخردانه ای است که باید برای اثبات درستی یا نادرستی آن در بوطه آزمایش گذاشته شود* جمع آوری داده ها و تجزیه و تحلیل منطقی روابط بین آنها ، روشی را فراهم می سازد که بر آن اساس و بر مبنای استنتاج از پی آمدهای آن اثبات یا رد فرضیه امکان پذیر می شود* (جان بست : ۱۳۶۷ ، ص ۶۱)

فرضیه در حقیقت راه حل پیشنهادی پژوهشگر ، برای حل مسئله است فرضیه بیانی است مبتنی بر حدس و گمان، البته حدس و گمانی که پشتوانه علمی دارد* (خورشیدی و همکاران: ۱۳۷۸ ص ۱۱۴)

فرضیه بیان فرضی رابطه بین دو یا چند متغیر است* فرضیه ها همیشه به صورت جمله های خبری هستند ، و متغیرها را به صورت کلی یا اختصاصی به متغیرهای دیگر مربوط می سازند* (پاشا شریفی : ۱۳۷۷ ص ۴۴)

یک فرضیه خوب دارای چند ویژگی اساسی است :

الف - فرضیه باید منطقی باشد

ب- با حقایق شناخته شده یا نظریه ها هماهنگ باشد*

ج- بگونه ای بیان شود که آزمون آن ممکن باشد و درستی یا نادرستی کامل آن را بتوان اثبات کرد*

د - با ساده ترین اصطلاحات ممکن بیان شود*

- ل- فرضیه باید فارغ از مفاهیم ارزشی و اخلاقی باشد *
- ن- فرضیه باید همبستگی یا رابطه بین دو متغیر را بیان کند *
- فرض ها در تحقیقات ممکن است به دو صورت بیان شود :
- ۱- بیان فرض بصورتی که به احتمال وجود تفاوت ، رابطه یا اثر اشاره می کند، این نوع فرض ها را اصطلاحاً << فرض تحقیق یا فرض جانشین >> می نامند که با H_1 نمایش داده می شود *
- ۲- بیان فرض بصورتی که به نداشتن تفاوت ، رابطه یا اثر اشاره می کند ، این نوع فرضها را اصطلاحاً << فرض صفر یا پوچ یا فرض آماری >> می نامند که با H_0 نمایش داده می شود *
- فرضیه پوچ یا آماری فقط برای تجزیه و تحلیل آماری داده ها مورد نیاز است و معمولاً در گزارش های رسمی ذکر نمی شود *
- فرض تحقیق را می توان به دو صورت بیان نمود :
- ۱- بدون جهت : فقط بصورت وجود تفاوت ، رابطه و یا اثر عنوان می گردد * بدین معنی که محقق مثلاً بیان می کند که ارتباط ، تفاوت و یا اثر وجود دارد ولی چگونگی ارتباط و تفاوت یا اثر را بیان نمی نماید * در این حالت آزمون آماری محقق دو طرفه یا دو سویه است * [Two – Tailed Test]
- مثال : میزان یادگیری دانش آموزان با میزان افسردگی آنان ارتباط دارد *
- ۲- جهت دار : در بیان فرض تحقیق چگونگی تفاوت یا رابطه لحاظ می شود *
- مثال : میزان یادگیری دانش آموزان با میزان افسردگی آنان ارتباط معکوس دارد.
- (عزت الله نادری وهمکاران : ۱۳۷۵ ، ص ۲۷)
- ملاکهای مختلفی برای یک فرضیه خوب برشمرده اند که مهمترین آنها عبارتند از:
 - روش ، معین و مشخص
 - داشتن حدود مشخص ، کوتاه و مختصر
 - قابلیت اندازه گیری داشتن
 - قابل فهم بودن (تعریف مناسب و خوب)
- بیان بر اساس تئوری ها و نظریه های موجود

1-research or Alternative Hypothesis

2- statical Hypothesis

۴-اهمیت مسئله

محقق موظف است موضوعی را انتخاب کند تا مشکلاتی از جامعه را برطرف کند. در اینجا باید گفت چرا از بین مسائل و مشکلات موجود در جامعه، این مساله را انتخاب کرده است؛ به عبارت دیگر انگیزه محقق در انتخاب موضوع مورد تحقیق، اهمیت موضوع است. اهمیت موضوع از دو لحاظ بنیادی و کاربردی، مورد بررسی قرار می‌گیرد. (خورشیدی و همکاران، ۱۳۷۸ ص ۱۱۲)

۵-مشخص کردن مفاهیم و متغیرها و تعاریف آنها

مفهوم انتزاع حاصل از کلیت موارد خاص را بیان می‌کند. <<وزن>> یک مفهوم است. این واژه مشاهدات متعدد از چیزهایی را که کم و بیش <<سنگین>> یا <<سبک>> هستند بیان می‌کند. (پاشا شریفی: ۱۳۷۷ ص ۶۲)

متغیر نمادی است که اعداد یا مقادیر به آن اختصاص می‌یابد به عنوان مثال جنسیت متغیری است که می‌توان به یک صورت از جنسیت عددی و به صورت دیگری از جنسیت یک عدد اختصاص داد.

گاهی محقق در تحقیق خود با مفاهیمی سروکار دارد که نزد مخاطبین یا عامه مردم ممکن است دارای معانی مختلف باشد و یا در تعریف، مفهوم را از دیدگاههای مختلف تعریف نماید مثل هوش، اضطراب، عشق و غیره. بدین ترتیب خواننده نمی‌داند که از بین مجموعه تعاریف مطرح شده، کدام تعریف مورد نظر محقق است. (خورشیدی و همکاران، ۱۳۷۸ ص ۱۳۲)

بنابر این محقق باید مفاهیم به کار برده شده در تحقیق را، به خوبی مشخص و تعریف نماید. چنین تعریفی را عملیاتی یا کاربردی می‌نامند. به بیان دیگر تعاریف کاربردی به تعریفی گفته می‌شود که از طریق آن، فعالیتهای لازم و اساسی برای اندازه‌گیری یک متغیر معین، مشخص می‌شود. به عبارت دیگر در یک تعریف کاربردی، پژوهشگر مجموعه فعالیتهایی را که برای اندازه‌گیری و یا دستکاری متغیر انجام می‌دهد مشخص می‌سازد. (همان منبع)

۶-جامعه مورد مطالعه

جامعه ، عبارت است از مجموعه ای از اعضاء ، افراد و اشیا یی که حداقل دارای یک ویژگی مشترک باشند؛ البته ویژگیهای همگون و قابل اندازه گیری • (خورشیدی و همکاران :۱۳۷۸ ص ۱۶۳)

۷- نمونه

پژوهشگر غالباً توانایی اجرای پژوهش بر کل جامعه را ندارد؛ به همین دلیل پژوهش خود را به نمونه کوچکی محدود می کند • انتخاب نمونه از فعالیت های مهم پژوهشگر است • نمونه باید نماینده جامعه باشد زیرا که پژوهشگر قصد تعمیم یافته های تحقیق را به آن دارد • بدین ترتیب نمونه عبارتند از بخشی از جامعه که معرف آن باشد • (همان منبع ص ۱۶۵)

انواع نمونه و روشهای مختلف نمونه برداری

۱- نمونه گیری تصادفی: نوعی نمونه گیری است که در آن همه اعضای جامعه تعریف شده جهت انتخاب شدن شانس برابر دارند .

الف - نمونه گیری احتمالی ساده : هر یک از اعضای جامعه تعریف شده ، شانس برابر و مستقلی جهت بودن عضوی از اعضای نمونه را دارد . منظور از مستقل این است که انتخاب یک عضو به هیچ شکلی در انتخاب سایر اعضای جامعه تاثیری نداشته باشد.

ب- نمونه گیری طبقه ای : محقق علاقمند است نمونه تحقیقی را به گونه ای انتخاب کند که مطمئن شود با همان نسبتی که در جامعه هستند با همان نسبت به عنوان نماینده جامعه در نمونه حضور داشته باشند . جامعه در نمونه حضور داشته باشند ، جامعه به گروههای کوچک تر یا طبقات تقسیم می گردد (برحسب یک یا چند متغیر مهم تحقیق). بعد از اینکه جامعه به دو طبقه یا بیشتر تقسیم گردید، از هر یک از این طبقات، نمونه برداری تصادفی ساده صورت می گیرد . جامعه صفات غیر مشترک زیادی دارد که ممکن است استفاده از روش نمونه برداری تصادفی طبقه ای ضروری گردد. صفات آزمودنی مانند ، سن، جنس ، زمینه آموزشی ، مثالهایی از

متغیرهایی هستند که ممکن است معیارهایی برای طبقه بندی جامعه باشد. مثال کلاس اول تا پنجم یک دبستان که از هر کلاس یکی انتخاب می گردد.^۲

ج- نمونه برداری تصادفی خوشه ای: در نمونه گیری خوشه ای واحد اندازه گیری فرد نیست بلکه گروهی از افراد هستند که به صورت طبیعی شکل گرفته و گروه خود را تشکیل داده اند. نمونه گیری خوشه ای زمانی بکار می رود که انتخاب گروهی از افراد

امکان پذیر و آسانتر از انتخاب افراد در یک جامعه تعریف شده است. این موقعیت زمانی فرا می رسد که نتوانیم فهرست افراد یا اعضای جامعه را تهیه و تدوین کنیم.^۱

در مطالعات وسیع که جامعه از نظر جغرافیائی پراکنده می باشد، روش های نمونه گیری ممکن است خیلی مشکل شود و یا وقت زیادی ببرد لذا از این روش استفاده می شود.^۲ بعنوان مثال به منظور دستیابی به نمونه های مدیران بیمارستان، خوشه های اولیه با روش نمونه برداری تصادفی ساده یا نمونه برداری تصادفی طبقه ای از ایالات انتخاب می شوند. سپس شهرها از این ایالات انتخاب می شوند. در مرحله بعد، بیمارستانهایی که در داخل این شهر قرار دارند انتخاب می شوند. سرانجام با برخی از مدیران این بیمارستانها، مصاحبه ای صورت می گیرد.

د- نمونه گیری تصادفی نظام دار (منظم): همانند نمونه گیری تصادفی ساده، نمونه گیری منظم به منظور انتخاب یک نمونه از جامعه تعریف شده بکار می رود. از این روش زمانی استفاده می شود که کلیه اعضای جامعه تعریف شده قبلاً به صورت تصادفی فهرست شده باشند.

فرض کنید، می خواهیم ۱۰۰ نفر دانش آموز را از یک جامعه ۱۰۰۰ نفری که قبلاً فهرست شده است انتخاب کنیم. برای این منظور ابتدا، تعداد اعضای جامعه را به تعداد اعضای نمونه مورد نیاز تقسیم می کنیم (۱۰ = ۱۰۰۰) سپس به طور تصادفی شماره ای را که از عدد بدست آمده کوچکتر است (مثلاً ۸) انتخاب می کنیم. شماره ۸ نقطه شروع انتخاب می شود. سرانجام افرادی را که در فهرست جامعه شماره های آنها به ترتیب ۵۸، ۴۸، ۳۸، ۱۸، ۸ و... است انتخاب می نمائیم این عمل را تا انتخاب ۱۰۰ نفر ادامه می دهیم.^۳

۱. « روش های تحقیق در روانشناسی » ، دکتر علی دلاور. تهران: انتشارات پیام نور، ۱۳۶۸. ص ۱۵۷.

۲. منبع ۱.

۳. منبع ۲، ص ۱۵۵.

ب- روشهای نمونه گیری غیر احتمالی (غیر تصادفی)

۱- نمونه در دسترس (اتفاقی) از اعضای خانواده انتخاب کنند. ممکن است معلمی از دانشجویان پسر یا دختر خود استفاده کند یا از افراد نا آشنا .

۲- نمونه برداری سهمیه ای : نمونه برداری سهمیه ای شبیه به نمونه برداری تصادفی طبقه ای است . در قدم اول ، جامعه را به طبقات متجانس (همگن) تقسیم می کنیم ، سپس عناصر نمونه را از هر یک از این طبقات انتخاب می کنیم . تفاوت موجود در روش های بدست آوردن آزمودنی های بالقوه از این طبقات است. در نمونه برداری تصادفی طبقه ای، اعضای نمونه از روش نمونه برداری تصادفی انتخاب می گردید، درحالیکه در نمونه برداری سهمیه ای ، اعضا از طریق نمونه های در دسترس بدست می آیند .

نمونه برداری عمدی: مواد از نمونه گیری عمدی در دست چین کردن آزمودنی ها است. به این روش نمونه برداری قضاوتی نیز گفته می شود . آزمودنی هائی انتخاب می شوند

۳- که در نظر محقق « تی پیکال » یا معرف جامعه در دسترس هستند ، یا از فردی که کارشناس است ، درخواست می کنند که آزمودنی ها را انتخاب کنند . این روش نمونه برداری براساس این فرض است که محقق یا کارشناس انتخاب شده ، به اندازه کافی درباره جامعه مورد نظر برای انتخاب آزمودنی های خاص در مطالعه ، آگاهی دارد کاملاً واضح است که در روش نمونه برداری عمدی ، تورش در انتخاب حاصل می گردد.

فصل چهارم؛ گردآوری داده ها

پیش از گردآوری داده ها باید طرح مشخص برای اینکار در نظر گرفت. پاسخ به سوالات زیر می تواند راهگشا باشد.

- داده های مربوط چه چیزی گردآوری می شود ؟
- چرا داده ها گردآوری می شود ؟
- داده ها چگونه گردآوری می شود ؟
- داده ها در چه زمانی گردآوری می شود ؟
- داده ها را چه کسانی گردآوری می کنند ؟
- گردآوری داده ها به چه مواد و ابزاری نیاز دارد ؟
- داده ها چگونه توصیف و تفسیر می شوند ؟
- چه مقدار هزینه برای گردآوری داده ها و تفسیر آنها لازم است ؟
- داده ها چگونه گزارش می شوند ؟
- منبع یا منابع تأمین هزینه کیست ؟

پردازش و تفسیر داده ها

پس از آن که داده ها گردآوری شد ، باید آنها را پردازش و تفسیر نمود

کنترل کیفیت داده ها

0 تفکیک داده ها

0 پردازش داده ها

کنترل کیفیت داده ها

- داده ها به دقت جمع آوری و ثبت شود
- داده های گردآوری شده را بازبینی کنیم
- خطاهای احتمالی را اصلاح کنیم
- اگر تعدادی از پرسش ها بدون پاسخ مانده است باید تکمیل شود
- اگر پاسخ سؤال ها با یکدیگر همخوانی ندارند میبایست علت روشن شده و پرسشنامه اصلاح گردد

تفکیک داده ها

- تفکیک داده ها کار پردازش را ساده تر می سازد ، مثلاً داده ها از گروه های مختلف جمع آوری شده اند ، کودکان و بزرگسالان ، زنان و مردان ، شهری و روستایی ، کارکنان رسمی و غیر رسمی و ...
- بهتر است ابتدا پرسشنامه های مربوط به هر گروه یا جمعیت را جدا کنیم

پردازش داده ها

- از دو روش دستی و رایانه ای می توان استفاده کرد
- از روش دستی پردازش برای تعداد کم پرسشنامه میتوان استفاده کرد
- روش چوب خطی رایج ترین روش پردازش دستی است
- چوب خط زدن شامل شمارش تعداد دفعات نتیجه مشاهده شده است که در فرم های گزارش موجود باشد

اصلی ترین روش ها برای جمع آوری داده ها به شرح زیر است:

استفاده از اطلاعات و مدارک موجود

- در برخی تحقیقات اطلاعاتی که باید بعنوان داده مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرند از پیش آماده هستند. بدین صورت که محقق بدنبال اطلاعات جدید نیست بلکه می تواند نسبت به جمع آوری اطلاعاتی که از قبل تهیه شده اند و در پرونده های

- (در مانگاهی بیمارستانی ثبت احوال، دانشجویی، دانش آموزی و مراجعین به مراکز مختلف شهرداری ها و...) موجود است اقدام کند.
- مزایا: به واسطه موجود بودن اطلاعات ارزان است. در وقت صرفه جویی می شود. مهمترین مزیت آن امکان ارزیابی روند موضوع مورد بررسی در گذشته است که در مطالعات گذشته نگر بسیار حائز اهمیت است.
 - معایب: ناقص بودن و دردسترس نبودن اطلاعات از اشکالات عمده این روش است. گاهی ملاحظات اخلاقی مانع از دستیابی به اطلاعات مورد نظر می باشد. قدیمی و کهنه بودن اطلاعات هم ممکن است در برخی موارد مطرح باشد.

مشاهده

- از روش های جمع آوری اطلاعات است که در آن رفتار مشخصات موجودات زنده اشیا و پدیده ها با استفاده از ویژگی های گوناگون آنها ملاحظه و ثبت می گردد. منظور از مشاهده ثبت دقیق تمام جوانب بروز حادثه ویژه یا رفتار و گفتار فرد یا افراد از راه حواس و یا سایر راه های ادراکی (کمک گرفتن از ابزار خاص) می باشد.
- مشاهده منظم در تحقیق ضروری است بنابراین مشاهده باید:
 - به هدف تحقیق مربوط باشد
 - برنامه و نحوه عمل آن از قبل مشخص و تنیم شده باشد
 - به طور دقیق و منظم ثبت شود
 - میزان اعتبار و صحت انجام آن قابل سنجش و بررسی باشد
- مشاهده به دو صورت مشارکتی و غیر مشارکتی انجام می شود. که در مشاهده مشارکتی شخص مشاهده کننده در موضوع مشاهده شرکت دار دو در همان جلب مشاهده صورت می گیرد. (مثال) در مشاهده غیر مشارکتی مشاهده گر پدیده مورد مشاهده را بدون آنکه خود دخالتی در آن داشته باشد ملاحظه می کند که این روش خود به دو صورت انجام می شود. در روش اول مشاهده گر پدیده ها را به صورت

آشکار ثبت می کند (مثال) و در نوع دوم مشاهده گر به صورت مخفیانه مو راد مورد مشاهده را ملاحظه و به ثبت آن می پردازد.(مثال)

- مشاهده ممکن است در هنگام تهیه طرح اولیه تحقیق نیز صورت پذیرد که بدان مشاهده مقدماتی گفته می شود مشاهده ممکن است منبع اصلی جمع آوری اطلاعات باشد و گاهی نیز برای تکمیل یا اصلاح اطلاعاتی که از روش های دیگر بدست آمده است استفاده شود. مشاهده ممکن است در مورد اشیا صورت بگیرد.(مثال)
- مزایا: امکان بررسی جزئیات موضوع وجود دارد. می توان صحت اطلاعات جمع آوری شده را با وسائل دیگر آزمایش کرد. برای جمع آوری اطلاعات زمینه ای مناسب است. در زمان کوتاه اطلاعات زیادی بدست می آید و اعتبار علمی اطلاعات بالاست.
- معایب: حضور مشاهده گر می تواند بر روند فعالیت مورد مشاهده تاثیر گذار باشد. تمایلات شخصی مشاهده گر و میزان توانائی او در مشاهده و ثبت دقیق فعالیت مورد مشاهده ممکن است تاثیر گذار باشد. عوامل محیطی بر نوع و روش گرد آوری اطلاعات موثر است. استاندارد کردن و طبقه بندی اطلاعات مشکل است (بویژه در ثبت رفتار انسانی). مشکلات اخلاقی در مشاهده اعمال شخصی وجود دارد. برای نمونه های زیاد وقت گیر و پرهزینه است.

مصاحبه

- مصاحبه یکی از روش های جمع آوری اطلاعات است که در آن به صورت حضوری یا غیر حضوری از افراد یا گروهی ار آنان پرسش می شود. نکته مهم آن است که سوالات مصاحبه از پیش اندیشیده شده و تعیین شده است. آنچه مصاحبه را به صورت های مختلف طبقه بندی می کند میزان انعطاف پذیری آن و یا نحوه اجرای آن است. مصاحبه را یکی از روش هائی دانسته اند که امکان دریافت پاسخ در آن بیش از روش های دیگر است، زیرا در هنگام مصاحبه امکان تحریک آزمودنی برای دادن پاسخ وجود دارد و نیز می توان در صورت ابهام با توضیح موضوع راروشن ساخت.
- مهمترین انواع مصاحبه به شرح زیر عنوان شده اند:
- مصاحبه انعطاف پذیر یا آزاد : در این نوع چارچوب و حدود پرسش ا برای مصاحبه گر مشخص است لی زمان و توالی پرسش به سلیقه مصاحبه گر بستگی دارد.

در این حالت رفتار آزمودنی طبیعی تر است و اطلاعات واقعی تری بدست می آید. مصاحبه گر می تواند سوالات اضافی نیز طرح کند. این روش برای تحقیق هایی با مقیاس کوچک ، مطالعات کیفی و یا مصاحبه با اشخاص و گروههایی که اطلاعات اصلی از آنها بدست می آید ، مناسب است. هدف در این گونه مصاحبه ها جمع آوری اطلاعات عمیق و کیفی است.

- مصاحبه با انعطاف پذیری متوسط یا منظم : در این نوع مصاحبه ، مصاحبه گر از پرسشنامه ای با پرسش های مشخص و با توالی ثابت استفاده می کند ، اما معمولاً پرسش ها به صورت باز هستند. تلاش می شود شرایط برای همه یکنواخت نگه داشته شود. هدف در این جا جمع آوری اطلاعات کمی و سطحی است.
- مصاحبه با انعطاف ناپذیر یا پرسشنامه همراه با مصاحبه : مصاحبه گر از پرسش نامه ای با پرسش های مشخص و با توالی استاندارد استفاده می کند. پاسخها ثابت و از قبل پیش بینی و طبقه بندی شده اند و معمولاً پرسش ها به صورت بسته هستند. این روش در مطالعات بزرگ و زمانی که پژوهشگر از تنوع پاسخ ها اطلاع دارد بکار می رود.

نکات مهم در مورد انجام مصاحبه

- تکلم با زبان شخص مصاحبه شونده
- آشنائی مصاحبه گر با اهداف و روش طبقه بندی و ارزش گذاری پاسخها
- دخالت ندادن تمایلات شخصی مصاحبه گر
- ایجاد شرایط یکسان برای همه
- کسب اجازه در هنگام استفاده از دستگاه ضبط صدا
- جلب اعتماد مصاحبه شونده
- رعایت مقام و موقعیت اجتماعی افراد
- بیان توضیحات کافی قبل از شروع مصاحبه
- ارائه آموزش به مصاحبه گران پیش از انجام مصاحبه

مزایای مصاحبه

- قابلیت استفاده برای کم یا بی سوادان و کودکان و بیماران
- امکان روشن کردن مفهوم سوالات
- در مقایسه با مشاهده بدست آمدن درصد بیشتری از پاسخ ها

معایب مصاحبه

- وقت گیر و پرهزینه
- در مقایسه با روش مشاهده ثبت وقایع ناقص تر است
- طبقه بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات درهنگامی که سوالات باز هستند مشکل است
- تورش مصاحبه گر و دخالت دادن نظرات شخصی

پرسشنامه

- پرسشنامه شامل دسته ای از پرسش هاست که برطبق اصول خاصی تدوین گردیده است و به صورت کتبی یه افراد ارائه می شود و پاسخگو بر اساس تشخیص را خود جواب ها را در آن می نویسد. هدف از ارائه پرسشنامه کسب اطلاعات معین در مورد موضوعی مشخص است. بزرگ بودن گروه یا جامعه مورد مطالعه یکی از دلایل مهم برای استفاده از پرسش نامه است چه امکان مطالعه نمونه های بزرگ را فراهم می آورد. کیفیت تنظیم پرسشنامه در بدست آمدن اطلاعات صحیح و درست و قابل تعمیم بسیار با اهمیت است.

- بر اساس نحوه اجرای پرسش نامه و نیز نوع سوالات پرسشنامه می توان آنرا به دستجات متفاوت تقسیم نمود.

طبقه بندی بر اساس ماهیت پرسشنامه :

- پرسشنامه باز: در این نوع پرسشنامه با سوالات باز روبرو هستیم. در اینجا پاسخگو می تواند بدون محدودیت هر پاسخی را که مد نظرش باشد در مورد آن پرسش بنویسد و یا در آن زمینه توضیح دهد. در اینگونه سوالات ، اطلاعات دقیق تر، کامل تر و دارای ارزش بیشتر هستند ولی طبقه بندی و نتیجه گیری از آنها مشکل تر و له تجربه زیاد نیازمند است.

- پرسشنامه بسته : پرسش های بسته در این نوع پرسشنامه ارائه می شود. برای هر پرسش تعدادی گزینه و پاسخ انتخاب شده است که فرد پاسخ دهنده باید یکی از آنها را به عنوان پاسخ بگزیند. هر یک از پاسخ ها به گونه ای تنظیم شده است که در عین منطقی بودن برای آن سوال از پاسخ مربوط به دیگر سوالات مجزاست. در اینجا پاسخ ها را می توان به سرعت نوشت و تجزیه و تحلیل و طبقه بندی پاسخ ها نیز ساده تر است اما اطلاعات به دقت و کاملی پرسش نامه باز نیست.

طبقه بندی بر اساس نحوه اجرا

- پرسشنامه همراه با مصاحبه : این پرسشنامه همان مصاحبه انعطاف ناپذیر است که به صورت حضوری پرسش ها از افراد پرسیده می شود و پاسخ ها را پرسشگر در برگه پرسشنامه وارد می کند.
- پرسشنامه خود ایفا : پرسشنامه در اختیار فرد یا گروه قرار می گیرد و فرد به تنهایی و یا به صورت گروهی به پرسش پاسخ می دهند .
- پرسشنامه پستی : پرسشنامه برای افراد از طریق پست ارسال می شود . فرد پس از تکمیل آنرا برای محقق عودت می دهد.
- پرسشنامه الکترونیک : در این نوع از پرسشنامه که به تازگی موارد استفاده از آن گسترش یافته است ، محقق با استفاده از شبکه های اطلاع رسانی و اینترنت ، اقدام به ارسال پرسشنامه الکترونیک برای افراد می کند و افراد پاسخ ها را در همان پرسشنامه وارد و با پست الکترونیک برای محقق باز می گردانند. در برخی موارد ممکن است افراد نسخه ای از پرسشنامه را چاپ کرده و بعد از پاسخگویی به شکل پستی باز گردانند.

نکات مهم در طراحی پرسشنامه

- داشتن یک مقدمه رسا ، جذاب و واضح در ابتدای پرسشنامه
- وجود پرسش های قابل فهم و خالی از ابهام
- خودداری از پرسش های طولانی و وقت گیر و دوپهلو
- خودداری از واژه ها و لغات نامانوس و نامفهوم

- طراحی پرسشنامه زیبا و دوراز کلمات زشت و زننده و تا جای ممکن دوستانه

- محدود بودن پرسش های زمینه ای
- قرار دادن پرسش های حساس و مهم در پایان پرسش نامه
- هر سوال فقط به یک موضوع اختصاص داشته باشد
- استفاده از پرسش های باز و بسته به همراه هم
- قرار دادن تمام پاسخ های ممکن برای پرسش های بسته

- مزایای پرسشنامه

- عدم نیاز به شخص مصاحبه کننده ، بنابراین عدم تاثیر وجود چنین شخصی

- ساده و ارزان

- سادگی طبقه بندی و تجزیه و تحلیل
- دقت بیشتر پاسخ ها بواسطه محرمانه ماندن افراد
- امکان تنجام مطالعات بزرگ
- یکسان بودن شرایط در زمان تکمیل

معایب پرسشنامه

- عدم قابلیت استفاده برای بی سوادان
- درک نکردن مفهوم سوال
- امکان ارائه تصویر کاذب توسط فرد از خود
- کاهش درصد پاسخ های رسیده در پرسشنامه پستی
- در هنگام نوشتن پرسشنامه باید دقت نمود تا ابتدا از پرسش های زمینه ای استفاده گردد و سپس به پرسش هایی که در زمینه موضوع طراحی شده اند ، رسید.

خصوصیات یک پرسش

- اعتبار صوری : بدین مهنا که سوال قادر به اندازه گیری موضوع مورد پرسش باشد. به تعبیر دیگر مقیاس اندازه گیری متغیر تحت مطالعه باشد.
- انتظار دانستن پاسخ : باید سوال طوی طرح شود که انتظار داشته باشیم پاسخگو، جواب آنرا داند.
- روشن و صریح : سوال باید بدون ابهام باشد و تنها به یک مطلب اشاره کند.
- بی آزار : به مسائل خصوصی افراد وارد نشود مگر با اجازه قبلی خود آنها.
- منصفانه: دلالت بر معنا و مفهوم خاصی ننمایر و آزمدنی را به موضع خاص نکشانند.

روائی و پایائی

- ابزاری که برای جمع آوری داده ها مورد استفاده قرار میگیرد در مرحله نخست باید از روایی (اعتبار) برخوردار باشند و در مرحله دوم باید پایایی (اعتماد) داشته باشند .
- روائی بدین معناست که روش یا ابزار به کار رفته تا چه حدی قادر است خصوصیت مورد نظر را درست اندازه گیری کند .
 - مثال: اگر بخواهیم شیوع کم وزنی هنگام تولد را در نوزادان یک زایشگاه بدانیم ، باید همه نوزادان تولد یافته را وزن کنیم . برای این کار می بایست از ترازوی مخصوص توزین نوزاد و آنهم ترازوی استاندارد استفاده شود
 - پایایی قابلیت تکرار روش یا ابزار اندازه گیری است . اگر روشی از پایایی برخوردار نباشد ، داده های گردآوری شده روایی (اعتبار) نیز نخواهند داشت .
 - مثال :در مثال بالا باید دید با چند بار وزن کردن آیا وزن یک کودک را در هر مرحله مشابه وزن قبلی نمایش میدهد.

- روش های جمع آوری داده ها در تحقیق شما به چه صورتی خواهند بود؟

فصل پنجم؛ روش های تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این قسمت با روش های تجزیه و تحلیل داده ها آشنا می شوید. از آنجا که بیشتر پژوهش‌هایی که در حال حاضر در دانشگاه‌ها انجام می‌شود جنبه کمی دارند بنابراین یادگیری روش های آماری بویژه آمار استنباطی توصیه می‌شود. بدیهی است برای این کار لازم است تا همکاران و علاقمندان به یادگیری نحوه استفاده از نرم افزارهای آماری و بویژه Spss اقدام کنند.

- شما دریابان این قسمت باید قادر باشید:
- اطلاعات را چگونه طبقه بندی و به رایانه بسپاریم؟
- متداول ترین روش های تجزیه و تحلیل داده ها کدامند؟
- انواع خطاها در جمع آوری و تجزیه و تحلیل داده ها و روش های کاهش آن
- حساسیت و اختصاصی بودن چیست و چگونه اندازه گیری می‌شوند؟

طبقه بندی اطلاعات

برای آماده نمودن اطلاعات برای تجزیه و تحلیل می باید آنها را طبقه بندی نمود. این کار برای تحقیقات کمی با مشکل کمتری مواجه است زیرا در هنگام طراحی روش گردآوری اطلاعات معمولاً سوالات به گونه ای تنظیم می‌شود که طبقه بندی داده ها نیز در داخل آن در نظر گرفته می‌شود. اما در تحقیقات کیفی این امر بواسطه کیفی بودن پاسخ ها با سختی بیشتری انجام می‌شود. به هر روی قبل از تجزیه و تحلیل اطلاعات باید کار دسته بندی، گروه بندی یا طبقه بندی آنها انجام شود.

پردازش داده ها

داده های جمع آوری شده می تواند به صورت دستی یا به رایانه ای تجزیه و تحلیل شوند. چنانچه حجم اطلاعات از حد معینی بیشتر باشد امکان تجزیه و تحلیل دستی وجود نخواهد داشت. امروزه تقریباً در همه موارد این امر با استفاده از رایانه و برنامه های مختلف تجزیه و تحلیل آماری انجام می پذیرد. اصلی ترین نرم افزار آماری مورد استفاده در گروه های آموزشی اجتماعی، پزشکی، پیراپزشکی و توانبخشی نرم افزار **Spss** می باشد.

تجزیه و تحلیل داده ها

دو دسته پردازش اصلی به طور عمده در تحقیقات مختلف بر روی داده ها انجام می شود. برای اینکار از آمار توصیفی و آمار استنباطی استفاده می گردد.

در آمار توصیفی که معمولاً به توصیف داده ها می پردازد از شاخص های تمایل مرکزی و شاخص های پراکندگی برای بیان داده های جمع آوری شده استفاده می شود. برای نمایش و نشان دادن نتایج کار معمولاً از جداول توزیع فراوانی - بر اساس تعداد موارد مطلق و نسبی، درصد - و نیز نمودار های مختلف هیستوگرام، ستونی یا دایره ای استفاده می شود. همچنین در این زمینه استفاده از شاخص های پراکندگی مانند واریانس، انحراف معیار، انحراف استاندارد و... نیز قابل ذکر است.

در آمار استنباطی به آزمون فرضیه های مورد بررسی در تحقیق پرداخته می شود. آزمون های مختلفی همچون کای اسکوئر، تی-دانشجوئی، رگرسیون، آنالیز واریانس و... در این زمینه مورد استفاده قرار میگیرد.

فصل ششم؛ مروری بر ادبیات و پیشینه مربوط به تحقیق

پژوهشگری که تحقیقی را می خواهد انجام دهد باید مفاهیم اصلی تحقیق را از ابعاد مختلف مورد مطالعه قرار دهد و هم چنین تحقیقاتی را که تا کنون در زمینه پژوهش

شده است را مورد مطالعه قرار دهد به عبارت دیگر محقق باید پیشینه تحقیق را مورد شناسایی و مطالعه قرار دهد *

پس از اینکه موضوع تحقیق مشخص شد ، پژوهشگر باید همواره به دنبال پیشینه مطالعاتی باشد *

اهمیت پیشینه پژوهش عبارت است از :

۱- پی بردن به این موضوع که پژوهش ، تکرار کار دیگران نباشد * از صرف انرژی ، منابع و زمان مالی و تکرار جلوگیری کند *

۲- با توجه اینکه فرضیه باید پشتوانه علمی داشته باشد و سایر ویژگیهای فرضیه ، محقق به کمک پیشینه تحقیق می تواند فرضیه مناسبی را بنویسد *

۳- با پیشینه تحقیق حجم نمونه را می توان تعیین نمود *

۴- بوسیله پیشینه تحقیق محقق می تواند ابزار تحقیق مناسبی را طراحی نماید

۵- پیشینه مطالعاتی ، مشخص می کند که متغیر را کی و چگونه اجرا و کدام را دستکاری یا کنترل کنیم *

۶- روش اجرای پژوهش را مشخص می نماید *

۷- پیشینه تحقیق باعث می گردد که محقق یک بینش و دید کلی نسبت به جنبه های مختلف تحقیق پیدا نماید و راهنمایی برای آنچه می خواهد انجام دهد کسب نماید *

• برای کسب اطلاعات در زمینه مورد تحقیق می باید به منابع مرجع مراجعه نمود منظور از منابع مرجع هر فرد یا هر چیزی است که به عنوان ماخذ اطلاعات مورد مراجعه قرار می گیرد بویژه آنها که مورد مراجعه فوری قرار می گیرند. کتابهای مرجع معمولاً به گونه ای تالیف می شوند که هر کسی می تواند اطلاعات مورد نیاز خود را به راحتی و سرعت در آنها پیدا کند. مهمترین منابع دردرس عبارتند از:

• نظرات افراد متخصص و صاحب نظران

• منابع منتشر شده

مراجع غیر ادواری شامل:

• کتابشناسی ها

• دانشنامه ها

• فرهنگ ها

- دستنامه ها
- درسنامه ها
- دستور نامه ها
- سالنامه ها
- اطلس ها
- نشان نامه ها
- سرگذشت نامه ها
- مراجع ادواری شامل :
- کتابشناسی ها
- فهرست های مندرجات: کتاب، نشریات ادواری مثل ژورنالها
- منابع منتشر نشده شامل :
- پایان نامه ها
- گزارش های فنی
- گزارش تحقیق
- آمارها
- پروانه های ثبت اختراعات
- صورت جلسه ها
- مشاهدات فردی
- بانکهای اطلاعاتی در اینترنت

فصل هفتم؛ روش انجام پژوهش

انتخاب روش تحقیق بستگی به ماهیت موضوع، اهداف پژوهش، فرض یا فرضهای تدوین شده، ملاحظات اخلاقی و انسانی ناظر بر موضوع تحقیق و وسعت و امکانات اجرایی آن دارد. * محقق باید معلوم دارد که برای مساله انتخابی او چه روش تحقیقی مناسب است. * (نادری و همکاران: ۱۳۷۵ ص ۳۹)

روشهای گرد آوری اطلاعات را بطور کلی به دو طبقه می توان تقسیم کرد:

روشهای کتابخانه ای و روشهای میدانی

روشهای کتابخانه ای بسته به نوع سند و موضوع تحقیق ممکن است با استفاده از فیش یا جدول یا نقشه و کروکی یا فرمهای شبه پرسشنامه ، یا ترکیبی از همه آنها انجام پذیرد . (حافظ نیا: ۱۳۸۲ ص ۱۶۳)

روشهای میدانی که از شهرت بیشتری برخوردارند عبارتند از: روش پرسشنامه ای ، روش مصاحبه ، روش مشاهده ، روش آزمون و روشهای صوتی و تصویری . هر کدام از این روشها دارای ابزار خاص خود هستند که محقق با به کارگیری آنها می تواند نسبت به جمع آوری و طبقه بندی اطلاعات اقدام کند . (همان منبع ص ۱۶۴)

روشهای کتابخانه ای در تمامی تحقیقات علمی مورد استفاده قرار می گیرد، ولی در بعضی از آنها در بخشی از فرایند تحقیق از این روش استفاده می شود و در بعضی از آنها موضوع تحقیق از حیث روش ، ماهیت کتابخانه ای است و از آغاز تا انتها متکی بر یافته های تحقیق کتابخانه ای است . در تحقیقاتی که ماهیت کتابخانه ای دارند تقریباً تمام تلاش محقق در کتابخانه ها صورت می پذیرد . (همان منبع)

ابزار گرد آوری اطلاعات در روش کتابخانه ای : این ابزارها بسته به نوع سند و هدف محقق از گرد آوری اطلاعات و نوع آن متفاوت است . عمده ترین ابزاری که در تحقیق کتابخانه ای برای جمع آوری اطلاعات از آن استفاده می شود عبارتند از : فیش ، جدول و فرم ، پرسشنامه استخراج اطلاعات ، نقشه و کروکی . (همان منبع ص ۱۷۲)

روشهای متداول و معروف گرد آوری اطلاعات میدانی عبارتند از: ۱- پرسشنامه ای

۲- مصاحبه ای ۳- مشاهده ای ۴- آزمون ۵- تصویر برداری ۶- ترکیبی

۱- **روش پرسشنامه ای :** یکی از روشهای بسیار متداول در گرد آوری اطلاعات میدانی روش پرسشنامه ای است که امر گرد آوری اطلاعات را در سطح وسیع ؛ امکان پذیر می سازد . در تحقیقات توصیفی و نیز تحقیقاتی که از گستره جغرافیایی زیادی برخوردار باشد یا افراد جامعه آماری و نمونه آن زیاد باشند ، معمولاً از روش پرسشنامه ای استفاده می شود .

ابزار گرد آوری اطلاعات در روش پرسشنامه ای : پرسشنامه حاوی تعدادی سؤال در باره متغیرهای مورد سنجش از جامعه مورد مطالعه است . سؤالات پرسشنامه می تواند بصورت باز ، بسته و یا ترکیبی از این دو باشد .

پرسشنامه باید از روایی و پایایی مناسبی برخوردار باشد.
محقق در تنظیم پرسشنامه نکات زیر را در نظر داشته باشد: (حافظ نیا: ۱۳۸۲ ص ۱۸۶)

- ۱- از درج سئوالات غیر ضروری و خسته کننده پرهیز نماید *
- ۲- اصل اختصار و رسایی بیان و سادگی لغات و واژگان را در نظر داشته باشد *
- ۳- مجموعه سئوالات مربوط به یک متغیر یا یک بعد مساله تحقیق را به ترتیب اولویت در کنار یکدیگر قرار دهد *
- ۴- سئوالات از ساده به مشکل طرح شود *
- ۵- در آغاز پرسشنامه اهداف و مقاصد خود را برای پاسخ دهندگان بازگو نماید *
و به آنان اطمینان دهد که سئوالات هیچگونه اثر زیان آور حقوقی، اجتماعی، اقتصادی و مالی برای آنها نخواهد داشت *
- ۶- محقق باید به به پاسخگو اطمینان دهد که اطلاعات مندرج در پرسشنامه، محرمانه باقی خواهد ماند *
- ۷- سئوالات حساسیت بر انگیز یا نباید باشد یا اگر ضرورت ایجاب می نماید، باید به گونه ای غیر مستقیم در پرسشنامه درج گردد *
- ۸- از بیان پرسشهایی که جهت دهنده و هدایت کننده است، باید پرهیز شود *
- ۹- در پرسشنامه های نسبتاً طولانی، محقق نباید سئوالات کلیدی و اصلی را در پایان قرار دهد؛ زیرا اگر پاسخگو خسته باشد، این سئوالات بی جواب خواهد ماند *
- ۱۰- محقق باید پرسشنامه را طوری طراحی نماید که امکان کد گذاری مناسب برای پانچ داده ها از طریق رایانه وجود داشته باشد *
- ۱۱- محقق باید ظاهر پرسشنامه را جذاب نماید *

۲- روش مصاحبه ای

مصاحبه روشی است که در آن اطلاعات مورد نیاز تحقیق از طریق ارتباط مستقیم بین پرسشگر یا محقق با پاسخگو گرد آوری می شود * در واقع مصاحبه یک مکالمه دو طرفه است که با طرح سؤال مصاحبه گر به منظور کسب اطلاعات مربوط به تحقیق آغاز می شود * (حافظ نیا: ۱۳۸۲ ص ۱۹۹)

مصاحبه گر در جریان مصاحبه باید به نکات زیر توجه داشته باشد:

- ۱- مصاحبه نباید برای تندرستی و مناعت طبع مصاحبه شونده تهدیدی به حساب آید *

- ۲- مصاحبه گر باید مصاحبه شونده را از اهداف مصاحبه و علت انتخاب او برای این کار آگاه کند *
- ۳- مصاحبه شونده باید از روش ثبت و ضبط داده ها مطلع باشد و آنها را بپذیرد *
- ۴- باید به مصاحبه شونده اطمینان داد که موضوعات و اظهارات مصاحبه مکتوم و مخفی باقی خواهد ماند *
- ۵- مصاحبه گر باید محیطی صمیمانه ، دوستانه و شوق انگیز فراهم آورد *
- ۶- مصاحبه کننده باید در جریان مصاحبه هوشیاری و زیرکی و در عین حال بی تفاوتی خود را نسبت به مسائل مطرح شده حفظ کند *
- ۷- مصاحبه کننده باید از دادن پاسخ مستقیم و صریح که مبین عقیده اش در خصوص موضوع مورد سؤال مصاحبه شونده باشد ، پرهیز کند *
- ۸- مصاحبه کننده باید توجه داشته باشد که اگر پاسخگو در مورد موضوعی قادر به تداوم جریان پرسش و پاسخ نیست ، بر ادامه آن اصرار نرورد و به محض احساس چنین حالتی فوراً مسیر را به سوی موضوع و مطالب جدید هدایت نماید *
- ۹- مصاحبه کننده باید تا حد امکان با مصاحبه شونده هم زبان ، هم فرهنگ و هم جنس باشد تا بتواند با همدیگر تفاهم نمایند *
- ۱۰- در مواقعی که مصاحبه کننده احساس می کند جریان مصاحبه از مسیر طبیعی خارج شده است باید با ظرافت و هوشیاری لازم و با طرح سئوالات مناسب جریان مصاحبه را به مسیر طبیعی باز گرداند *
- ۱۱- مصاحبه کننده باید سعی کند حتی المقدور سئوالات مصاحبه را به خاطر بسپارد و به ترتیب منطقی نسبت به طرح آن اقدام کند *
- ۱۲- مصاحبه کننده باید عین مطالب مصاحبه شونده را روی کارت مصاحبه منتقل کند و از دخالت دادن نظریات شخصی خود و نیز جدل با مصاحبه شونده پرهیز نماید *
- ۱۳- مصاحبه کننده باید محیط مصاحبه را خلوت کند تا در آن وسایل منحرف کننده تمرکز حواس و نیز سر و صدا های مزاحم و همچنین افراد دیگر وجود نداشته باشد *
- ۱۴- حالت مصاحبه گر و نحوه طرح سئوالات باید به گونه ای باشد که اولاً حالت بازجویی به خود نگیرد و موجبات کدورت خاطر و واکنش منفی مصاحبه شونده را فراهم نکند ؛ ثانیاً با

تغییر حالت بدن و اندامها و اشارات و کنایات موجبات بیان اظهارات اغراق آمیز یا کتمان حقایق از طرف مصاحبه شونده را فراهم نکند.

۱۵- مصاحبه گر پس از اتمام کار مصاحبه باید پاسخهای ثبت شده را بلافاصله مورد باز بینی و باز نگری قرار دهد و اگر مشاهده کرد که نقایصی در پاسخها وجود دارد یا پاسخی داده نشد مجدداً از مصاحبه شونده بخواهد تا با ارائه پاسخ، کار مصاحبه را به پایان برساند.

ابزار ثبت اطلاعات مصاحبه: ابزار ثبت اطلاعات مصاحبه به نوع مصاحبه بستگی دارد. پس از تدوین سئوالات، مصاحبه گر آنها را در ظرف مناسبی سازماندهی می کند که از آن به کارت مصاحبه تعبیر می شود؛ بنا براین، ابزار ثبت اطلاعات روش مصاحبه، کارت یا برگه مصاحبه است که حاوی تعدادی سؤال مرتبط با موضوع و مساله تحقیق می باشد. این کارتها به پرسشنامه شباهت دارد با این تفاوت که حجم سئوالات آنها کمتر است. (حافظ نیا: ۱۳۸۲ ص ۲۰۲)

۳- روش مشاهده

مشاهده یکی از روشهای موثر و کار آمد در تحقیقات موردی است. اطلاعاتی را که محقق از طریق روش مشاهده می تواند کسب کند، کمتر می توان از طریق روشهای دیگر بدست آورد؛ زیرا مشاهده به محقق اجازه می دهد که مستقیماً پدیده مورد انتظار را ببیند و توقعیت را به صورت مستقیم یا بی واسطه درک کند. (حافظ نیا: ۱۳۸۲ ص ۲۰۶)

ابزار مشاهده: در روش مشاهده نیز ابزار به دو دسته تقسیم می شوند: ابزار استاندارد و ابزار محقق ساخته

ابزار ویژه مشاهده بویژه در مشاهده های سازمان یافته و برنامه ریزی شده، کارت مشاهده است. کارت مشاهده حاوی تعدادی سؤال یا عبارت در باره وقایع و حوادث یا موجودات مورد نظر محقق است که در باره موضوع یا پدیده مورد مطالعه، قابل مشاهده باشند.

۴- روش آزمون

در این روش با استفاده از ابزار فیزیکی یا تجهیزات و یا تستهای استاندارد اطلاعات مورد نیاز با توجه به اهداف تحقیق گردآوری می گردد.

۵- روشهای ترکیبی

این روش به عنوان شیوه های خاص مطرح نمی باشد بلکه مجموعه ای از دو یا چند روش فوق می باشد. اغلب پژوهشها اتخاذ روشهای ترکیبی را طلب می نماید.

بخش دوم؛ روش تحقیق کمی

مروری اجمالی بر تحقیقات کمی

روش شناسی کمی مبتنی بر تجربه گرایی بیکنی است که روش های کمی و آزمایشگاهی، استفاده از داده های عددی و تحلیل های آماری از اصول اساسی این روش شناسی هستند.

روش های کمی به عنوان فنون مرتبط با گردآوری، تحلیل، تفسیر و ارائه اطلاعات عددی و آماری تعریف می شوند. در حالت کلی اصول عمده این سنت اتکای فلسفی و فکری به پارادایم های اثباتی، پسااثباتی، خردگرایی انتقادی و اخیراً واقع گرایی انتقادی- اجتماعی، تأکید بر اصل اثبات، مشاهده خام، رویکرد ضد علیت، موجودیت های ضد نظری و مخالفت با متافیزیک می باشد.

پژوهش هایی که با شیوه کمی انجام می شوند بر رویکرد قیاسی استوارند، جهان را مرکب از روابط علی می دانند، از طرح پژوهش ساختاریافته و نظام مند و قابل تکرار بهره می گیرند، شیوه نمونه گیری تصادفی را به کار می گیرند، داده های پژوهشی را به صورت عددی بازگو می نمایند، تحلیل داده ها با استفاده از فنون آماری صورت می پذیرد، نمایش یافته ها بر جداول آماری و نمایش های ترسیمی استوار است، متن گزارش قالب سوم شخص و با استفاده از قالب منفعلانه نوشته می شود و آزمودنی پژوهشگر را فردی غیرخودی و خارجی می داند.

پژوهش های کمی دارای سه ویژگی عمده است:

۱- تأکید بر اعداد در جمع آوری و تحلیل اطلاعات

۲- تأکید بر جمع آوری نمره ها برای اندازه گیری ویژگی های جزئی و مشخص افراد و سازمان ها

۳- تأکید بر مقایسه گروه ها و رابطه متغیرها و عوامل در مطالعات تجربی و همبستگی و پیمایشی.

لذا پژوهش های کمی را معمولاً به سه حوزه توصیفی، ارتباطی (علی - مقایسه ای و همبستگی) و تجربی (حقیقی، شبه تجربی و تک موردی) تقسیم می کنند.

از طرف دیگر با عنایت به این مهم که در روش پژوهش کمی، محقق به دنبال بررسی یک فرضیه علمی در ارتباط با یک واحد تحلیل مشخص، در یک جامعه آماری مشخص است، لذا برای این کار، یک مدل علمی بر اساس مفاهیم تعریف می شود که این مدل را در یک نمونه آماری از جامعه آماری مدنظر بایستی مورد آزمون قرار دهد. مفاهیم این مدل با سنجه هایی که مرتبط، کامل، و شفاف هستند اندازه گیری می شوند و سپس یافته های تحقیق بایستی از نظر روایی آماری، روایی سازه، روایی درونی و روایی بیرونی مورد ارزیابی قرار گیرند. همچنین بایستی یافته های تحقیق از پایایی مناسبی برخوردار باشند. از اینرو می توان برای پژوهش کمی ویژگی های مختلفی را به شرح زیر برشمرد:

۱. اولین ویژگی روش های تحقیق کمی، مساله واحد تحلیل مشخص است. واحد تحلیل^۱ پدیده ای است که ما به دنبال شناخت رفتار آن یا ویژگی های آن هستیم. لذا جامعه آماری، جامعه متشکل از تمامی واحدهای تحلیل است که فرضیه تحقیق در مورد آنها تعریف شده است.

^۱ Unit of Analysis

۲. ویژگی دوم روش تحقیق کمی، استفاده از مفاهیم^۲ برای ساختن یک مدل است. مفاهیم در روش تحقیق کمی معمولاً با یک رابطه خاصی به هم مرتبط می‌شوند.

۳. ویژگی سومی که در روش تحقیق مهم است، استفاده از سنج‌های مناسب برای مفاهیم مورد بررسی است. یعنی اینکه هر کدام از مفاهیم مورد بررسی بایستی با روش مناسبی سنجیده شوند. در این خصوص بایستی دقت نمود که سنج‌های مورد استفاده برای یک مفهوم باید مرتبط باشد یعنی سنج، همان مفهوم مورد نظر را بسنجد و نه چیز دیگری را. دومین مسأله این است که سنج باید جامع^۳ باشد. یعنی اینکه تمامی ابعاد مفهوم مورد بررسی را بسنجد. ویژگی سوم یک سنج مناسب شفاف بودن^۴ آن است. یعنی اینکه ابهام نداشته باشد و به صورتی کاملاً دقیق و عینی^۵ قابل اندازه‌گیری باشد. این‌ها سه ویژگی اصلی یک سنج مناسب هستند.

۴. ویژگی مهم دیگری که روش تحقیق کمی دارد توجه به روایی یافته‌های تحقیق است. روایی یعنی اینکه نتیجه تحقیق ما چقدر با واقعیت انطباق دارد. روایی انواع مختلفی دارد. حداقل چهار نوع روایی داریم که عبارتند از روایی آماری یعنی نتایج تحقیق از نظر آماری قابل اتکا هستند، روایی سازه^۶ یعنی سنج‌ها واقعا همان مفاهیم را به درستی می‌سنجند، روایی درونی یعنی نتیجه‌گیری در خصوص مدل مورد بررسی اکتفا کننده است و روایی بیرونی یعنی اینکه یافته‌های تحقیق که در یک نمونه آماری به دست آمده‌اند، به کل جامعه آماری قابل تعمیم هستند.

۵. در روش تحقیق، علاوه بر روایی، بایستی به پایایی یافته‌های تحقیق هم توجه کرد. پایایی یعنی اینکه یافته‌های تحقیق از ثبات کافی برخوردار باشند به شکلی که اگر همین تحقیق را فرد دیگری در نمونه دیگری (از همان جامعه آماری)، با روش‌های اندازه‌گیری متفاوتی و در زمان دیگری

² Concepts

³ Comprehensiveness

⁴ Clarity

⁵ Objective

⁶ Construct Validity

انجام دهد، به نتایج تقریباً مشابهی برسد. البته مفهوم پایایی در روش های تحقیق کمی متأثر از متغیرهایی همچون میزان خطای ابزارهای اندازه گیری و اندازه جامعه آماری است.

نحوه بدست آوردن داده های کمی

در روش تحقیق کمی قبل از جمع آوری داده های تحقیق بایستی نمونه تحقیق کاملاً مشخص شود. اهمیت مشخص کردن نمونه در آن حد است که محققان بیان می دارند اندازه نمونه همه چیز است و باید تعداد آنها به اندازه کافی باشد. پس از مشخص شدن نمونه مورد نیاز، از شیوه های مختلفی می توان به جمع آوری داده های کمی مبادرت نمود که عمده این شیوه ها عبارتند از:

۱. پرسشنامه ها، سرشماری ها و نظرسنجی ها: پرسشنامه های کمی، ساده ترین راه برای جمع آوری داده های عددی هستند. مقادیر عددی به پاسخ سوالات بسته اختصاص داده می شوند و به شما امکان می دهند سریع تر به پاسخ های مورد نظر خود دست یابید. اغلب، نتایج پرسشنامه ها در قالب گزارش حاوی نمودارها و چارت ها ارائه می شود که فهم نتایج را برای خواننده آسان می کند. از طرف دیگر مهم ترین جنبه هر پرسشنامه یا نظرسنجی موفق آن است که به زبان مستقیم و ساده نوشته شود و درک آن راحت باشد. سوالات مبهم در پرسشنامه جایی ندارند. زیرا هیچ کس نمی خواهد زمان و تلاش خود را صرف تهیه و توزیع پرسشنامه کند و مشاهده نماید که به علت مبهم و گمراه کننده بودن به نیمی از سوالات پاسخ داده نشده است. همچنین نیازی (۱۳۹۰) بیان می دارد جمع آوری داده های کمی می تواند شامل استفاده از فهرست بازبینی (چک لیست) بسته پاسخ نیز باشد که محقق از طریق آن رفتارهای مشاهده شده را مرور می کند. گاهی اوقات داده های کمی در اسنادی مانند آمارهای سرشماری، که از بین ابزارها، فهرست های بازبینی یا اسناد

منتشره گردآوری شده‌اند تا پاسخگوی موضوع‌های تحقیق یا آزمون فرضیه‌ها باشند، یافت می‌شوند.

۲. مصاحبه ساختار یافته^۷: این نوع از مصاحبه شامل یک مجموعه پرسش‌ها و پاسخ‌های طبقه‌بندی شده است که از قبل تعیین شده و باید از پاسخ‌دهنده، به طور شفاهی پرسیده شود. برای همه پاسخ‌دهندگان، سؤالات یکسان است و پاسخ‌دهنده فقط یکی از پاسخ‌های ارائه شده را انتخاب می‌کند. در مصاحبه ساختاریافته پرسش‌هایی که قرار است در جلسه مصاحبه مطرح شوند، از قبل آماده شده و بنابراین پژوهشگر نمی‌تواند دخل و تصرفی در طرح پرسش‌های جدید و پیش‌بینی نشده داشته باشد. در این مصاحبه، که برای پژوهش‌های کمی استفاده می‌شود، به ندرت از سؤالات باز استفاده می‌شود. از این منظر، مصاحبه ساختار یافته شبیه توزیع پرسشنامه برای پیمایش یک موضوع پژوهشی است. این نوع مصاحبه را در رده ابزارهای «پیمایشی» نیز دسته‌بندی می‌کنند.

نقاط قوت روش تحقیق :

۱. دقت: به دلیل سنج‌های قابل اطمینان و سنجشگر
۲. کنترل: به علت نمونه‌گیری و طراحی
۳. توانایی ارائه روابط علی: به سبب استفاده از آزمون‌های کنترل شده
۴. تکنیک‌های آماری که توان تحلیل‌های پیچیده را به محقق می‌دهد.

⁷ Structured interview

بطورکلی محققان نقاط ضعف و معایب متعددی را برای روش تحقیق کمی برشمرده اند هرچند که هنوز هم در بیشتر تحقیقات روش تحقیق کمی، روشی غالب است. گوبا و لینکلن^۸ (۱۹۸۹) در خصوص رویکرد اثبات گرایی، عیب آنرا بی توجهی به زمینه یا بستر پدیده‌ها، بی توجهی به معنا و هدف غایی رفتار انسانی، بی توجهی به کشف کنندگی در پژوهش و نیاز به کاوش عمیق از طریق انجام پژوهش در محیطی طبیعی تر می دانند. همچنین در پژوهش‌های کمی، ارزش‌ها به صورت خاص از پژوهش حذف می‌شوند یا به عبارت دیگر پژوهش‌ها در این پارادایم عاری از ارزش هستند. در حوزه جایگاه اخلاقیات با وجود تأکید بر مهم بودن آن، در پارادایم اثبات‌گرا، در فرآیند پژوهش دخالت داده نمی‌شود.

سایر نقاط ضعف روش تحقیق کمی به شرح زیر:

۱. به علت پیچیدگی تجربیات انسانی مشکل است بتوان متغیرها را کنترل یا محدود کرد.
۲. به دلیل پویایی انسان، مردم نمی‌توانند به همان شیوه مواد ثابت در علوم طبیعی عکس العمل نشان دهند.
۳. روش مکانیستی آن مانع ظهور تفکر خلاق و آزاد، انتخاب و اخلاق مسئولیت می‌شود.
۴. کمیت سازی ممکن است تبدیل به غایت شود.
۵. عدم اعتبار یافته‌ها

⁸ Guba & Lincoln

ب) روش تحقیق کیفی

پس از یک دوره غلبه کمی گرایی و تجربه گرایی، نقص روش ها کمی گرایی در نشان دادن افکار و نیات مردم درباره فعالیت ها و وقایع خاص و پیچیده مشخص گردید. لذا روش های کیفی در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، پژوهش کیفی در کنار پژوهش کمی مطرح شد. امروزه روش های کیفی از حالت حاشیه ای پیشین خارج شده و مقامی قابل توجه کسب کرده است. پژوهش کیفی نه تنها در حوزه علوم انسانی گسترش یافته، بلکه در رشته های تجربی مانند پزشکی نیز با اقبال مواجه شده است. این دسته از پژوهش ها نوعا تحقیقاتی غیرخطی و چرخشی است. در واقع یک مسیر پژوهشی غیر خطی به جای حرکت در یک خط مستقیم، حرکتی مارپیچی دارد و به آرامی رو به جلو می رود.

محققان در بیان اهمیت روش های کیفی و لزوم توجه به آن بیان می دارند که سوال اساسی برای فیلسوفان علم در چند قرن اخیر که البته با شدت و ضعف هایی در دوره های زمانی همراه بوده این است که آیا روش های پژوهش مبتنی بر علوم طبیعی (اثبات گرا) همواره می توانند در حوزه های علوم رفتاری و علوم انسانی و به طور کلی پژوهش هایی که مرتبط با انسان است همان کارایی داشته باشد؟ در پاسخ می توان دو گروه صاحب نظر و فیلسوف را در این تقسیم بندی جای داد:

گروه اول؛ نظریه پردازانی هستند که معتقدند روش های پژوهش در علوم انسانی با علوم طبیعی متفاوت نیستند.

گروه دوم؛ نظریه پردازانی هستند که روش های پژوهش در علوم طبیعی را بطور کلی متفاوت از روش های پژوهش در علوم رفتاری و انسانی می دانند.

در این میان اگر قصد بر این باشد که به طور کلی این دو گروه را در دو بخش روش شناسی خلاصه کنیم گروه اول را اثبات گرایان و طرفداران پژوهش های کمی و گروه دوم را طرفدار روش های کیفی و سازنده گرایان قلمداد می کنند اما پاسخ غالب به این سوال حداقل در یکی دو دهه ی اخیر به گونه ای است که با وجود اهمیت هر دو رویکرد در پژوهش ها توجه به پژوهش های کیفی افزایش چشمگیری داشته است. شاهد این مدعا افزایش کتاب های روش تحقیق با عنوان های تحقیق کیفی و همچنین مجلات تخصصی در این مورد است.

انواع تحقیقات کیفی

۱. نظریه مبنایی (داده بنیاد): یعنی آنچه که به طور استقرایی، یعنی از جزء به کل، از مطالعه پدیده ای به دست آید و نمایانگر آن پدیده است. به عبارت دیگر، باید آن را کشف کرد و کامل نمود و به طور آزمایشی از طریق گردآوری منظم اطلاعات و تجزیه و تحلیل داده هایی که از آن پدیده نشأت گرفته است، اثبات نمود. این روش پژوهشی، هم وسیله ای برای نظریه پردازی و هم یک مجموعه از فنون اجرایی در پژوهش های کیفی است. طرح های پژوهشی داده بنیاد، به عنوان یک رویکرد طبیعی گرایی در تحقیق محسوب می شود که، با فاصله گرفتن از روش تقلیل گرای تحقیقات تجربی، به یک رویکرد متناسب با بافت و زمینه رفتار روی آورده است.

۲. مردم نگاری یا قوم نگاری: روش قوم نگاری احتمالاً قدیمی ترین و معمولترین رویکرد در پژوهش های کیفی است. با رواج بیشتر روش های کیفی پژوهش، رویکرد قوم نگاری طرفداران بیشتری در این حوزه های علمی پیدا می کند. پژوهش قوم نگاری معمولاً با انسان شناسی همبسته است. قوم نگاری توصیفی عمیق و تحلیلی از موقعیت فرهنگی و در معنای وسیع، از فرهنگ است.

پژوهش قوم‌نگاری بر مشاهده، توصیف و داوری‌های کیفی یا تفسیر پدیده‌های مورد بررسی تأکید بسیار دارد. در گذشته از مطالعات قوم‌نگاری به طور عمده به مطالعه اجتماعات ابتدایی و صنعتی نشده می پرداختند. امروزه به مطالعه افراد در موقعیت های خاص مانند دادگاه ها، بانک ها، اماکن عمومی، مدارس، سازمان ها و استفاده می شود. در این روش مشاهده کننده می بیند، گوش می کند، می پرسد، و دیده ها و شنیده های خودش را ثبت می کند. به واسطه چنین اقداماتی از آنچه رخ داده است تصویر روشنی فراهم می کند.

۳. پدیدارشناختی: استفاده از پدیدارشناسی به منظور پژوهش و آگاهی مستقیم نسبت به تجربیات و مشاهدات؛ به عبارت دیگر، نسبت به پدیدارهایی است که بی واسطه در تجربه ما ظاهر می شوند. هدف پدیدارشناسی توصیف صریح و شناسائی پدیده هاست، آنگونه که در موقعیتی خاص از سوی افراد ادراک می شوند. در فرآیند مطالعه پدیدارشناسی، پس از انتخاب موضوع یا پدیده مورد مطالعه، محقق به گردآوری داده ها از اشخاصی که تجربه آن اقدام موضوع را دارند، می پردازد و به بسط و ترکیبی توصیفی از جوهره و ماهیت تجربه می پردازد. مفروضات تحت پژوهش پدیدارشناسی عبارت است از این که فرآیند پیچیده ای از پدیده ها، ویژگی های شخصی و رفتارهای افراد مرتبط با پدیده مورد نظر و هر نوع مفاهیم دیگری در خصوص آن را می توان از راه تحلیل تجارب زندگی بهتر فهم نمود و به نوعی بینش از طریق داده های گردآوری شده از مشارکت کنندگان در تحقیق دست یافت.

۴. وقایع زندگی یا تحقیق زندگی‌نامه‌ای: در این نوع تحقیق، مطالعه بر یک فرد، متمرکز می شود و از طریق روایت زندگی او به صورت حکایت گونه، رویدادهای زندگی فردی در چهارچوبی وسیع تر

نمایان می‌شود. سپس با ارتباط دادن این رویدادها، به‌عنوان نقطه‌های عطف و اطلاعات گردآوری شده مورد تفسیر قرار می‌گیرند. از پژوهش زندگی‌نامه‌ای به‌عنوان تاریخ شفاهی^۹ نیز یاد می‌شود.

۵. تحلیل مکالمات یا گفتمان: در این نوع تحلیل، داده‌ها در اصل به صورت گفتار تولید می‌شوند؛ ولی بعداً آنها را به‌منظور تحقیق با دقت و وسواس فراوان و با استفاده از علائمی که تأکیدها، مکث‌ها، خنده‌ها و سایر ظرایف غیرکلامی را هم بر کاغذ بیاورد، به نوشتار تبدیل می‌کنند. موضوع این دسته از مطالعات به یک معنا "پیام" است. تحلیل گفتمان عمدتاً در علوم سیاسی ریشه دارد؛ ولی در شاخه‌های مختلفی از علوم دیگری، مانند زبان‌شناسی، انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی نیز کاربرد دارد. روش تحلیل گفتگو فقط منحصر به استفاده از یک مجموعه روش‌های تحلیلی نیست بلکه یک روش بنیادی ارزیابی مجدد در بررسی موضوع‌های مورد مطالعه است. این روش، رویکردی است که تا حد بسیار زیاد هماهنگ با مکتب فکری مشهور به ساختارگرایی اجتماعی است که فهم از جهان یا واقعیت‌ها را، به جای آنکه از نوع جوهرهای ثابت و جهانی به حساب آورد، محصول تعامل تاریخی و فرهنگی و اجتماعی می‌داند. ساختارگرایی اجتماعی، به جای اندیشیدن به فرایندها و خصوصیات ذهنی، توجه مطالعات روان‌شناختی را بر فعالیت‌های فرهنگی و استدلالی متمرکز می‌سازد.

۶. تأویل‌شناسی یا هرمنوتیک روشی است که فهم متون و چگونگی ادراک و فهم و روند آن را بررسی می‌کند. به عبارت دیگر هرمنوتیک، هنر دستیابی به فهم کامل و تامّ عبارت‌های گفتاری و نوشتاری است.

۷. نشانه‌شناسی: نشانه‌شناسی در درجه اول با آفرینش "معنا" در متون (فیلم، برنامه‌های تلویزیونی و دیگر آثار هنری) سر و کار دارد. این علم نشان می‌دهد که نشانه و نقش آن چیست؟ نشانه‌ها و

^۹ Oral History

روابط، دو مفهوم کلیدی تحلیل نشانه‌شناختی هستند. در تحلیل نشانه‌شناسی تفکیکی موقتی و اختیاری بین محتوا و شکل قائل می‌شویم و تمام توجه خود را معطوف نظام نشانه‌هایی می‌کنیم که متن ما را می‌سازد.

برخلاف روش‌های کمی، در رویکردهای کیفی هدف اساسی نظریه‌سازی است. روش‌های کیفی بیشتر با تولید توصیف‌های استدلالی و کشف معناها و تغییرهای کنشگران اجتماعی سروکار دارند و در واقع عبارتست از هر نوع تحقیقی که یافته‌هایی را به دست می‌دهد که با شیوه‌هایی غیر از روش‌های آماری یا هرگونه کمی کردن کسب شده‌اند. شیوه مذکور ممکن است به تحقیق درباره زندگی افراد، شرح حال‌ها، رفتارها و همچنین درباره کارکرد سازمانی جنبش‌های اجتماعی یا روابط بین الملل معطوف باشند. یعنی داده‌ها ممکن است به شیوه آماری کمی شده باشند اما خود تجزیه و تحلیل به شکی کیفی باشد. در واقع تحقیق کیفی گنگ و مغشوش است زیرا می‌تواند برای افراد گوناگون، معانی متفاوتی داشته باشد. بعضی محققان داده‌ها را از طریق مصاحبه یا مشاهده گردآوری می‌کنند. این فنون معمولاً با روش‌های کیفی قرین‌اند. با این حال، آنها بعداً داده‌ها را به گونه‌ای کدگذاری می‌کنند که به آنان امکان تجزیه و تحلیل آماری را بدهد. آنها در اصل داده‌های کیفی را کمی می‌کنند.

نحوه بدست آوردن داده‌های کیفی

این روش‌ها عبارتند از:

۱. مصاحبه: گفتگوهای رو در رو که در آن عمیقاً به موضوعات مشخص شده پرداخته می‌شود. مصاحبه‌عام‌ترین روش گردآوری اطلاعات در تحقیق کیفی است. مصاحبه را گفتگو یا گفت و شنود هدفمند نامیده‌اند. بدین معنی که محقق با هدف کسب اطلاعات درباره موضوعی خاص

با مصاحبه شنونده صحبت می کند اینکار ممکن است به ظاهر ساده بنظر رسد اما در اصل پیچیده و دارای تنوع فراوان است. چگونگی انجام مصاحبه و تصمیم گیری در این باره بیش از آنچه که از مطالعه متون بدست آید، از تجربیات عملی در شرایط ملموس قابل حصول است. در اغلب موارد، مصاحبه های مستقیم چهره به چهره، به عنوان بخشی از تحقیقات کیفی بازار به کار می روند و به صورت تلفنی یا رودررو انجام می شوند. به دست آوردن دیدگاه های شرکت کنندگان انتخابی شما و اجازه دادن به آنها برای بیان آزادانه نظراتشان، رویکرد شخصی تری محسوب می شود. هنگامی که موضوع گفتگو کاملاً شخصی یا حساس است این شیوه می تواند شکل مناسب تری از تحقیق بازار کیفی باشد.

کوهن و همکاران (۱۹۸۶) بیان می دارند که مصاحبه می تواند به صورت فردی یا گروهی و برای سه هدف عمده انجام شود:

الف) مصاحبه می تواند پیش از شروع فرایند اصلی پژوهش، به عنوان یک ابزار برای شناسایی متغیرها و روابط آنها و پیشنهاد فرضیه ها به کار رود.

ب) مصاحبه می تواند ابزار اصلی تحقیق باشد. در این صورت، مصاحبه شامل پرسش هایی خواهد بود که مرتبط با هدف های تحقیق بوده و با فراهم کردن امکان دسترسی به آنچه درون ذهن افراد است، موجبات اندازه گیری آنچه را فرد می داند (آگاهی یا اطلاعات)، آنچه را فرد دوست دارد یا ندارد (ارزش ها و ترجیحات) و آنچه را فرد فکر می کند (نگرش ها و عقاید) ممکن می سازد.

ج) مصاحبه می تواند به عنوان مکمل سایر ابزارها در یک پژوهش در حال انجام، مورد استفاده قرار گیرد و امکان دنبال کردن نتایج غیر منتظره، تعیین اعتبار سایر روش ها یا بررسی عمیق تر انگیزه های پاسخ دهندگان و دلایلی را که برای پاسخ هایشان ارائه می دهند، ممکن می سازد.

در خصوص شیوه مصاحبه بایستی عنوان نمود که بطورکلی مصاحبه از نظر میزان سازمان یافتگی به سه دسته عمده مصاحبه ساختار یافته، نیمه ساختار یافته و باز یا بدون ساختار تقسیم می شود که دسته اول برای پژوهش های کمی و دو دسته دیگر برای پژوهش های کیفی مورد استفاده قرار می گیرد.

- مصاحبه باز یا بدون ساختار (مصاحبه عمیق): در این نوع از مصاحبه مصاحبه گر باید درباره تعدادی از موضوعات از پیش تعیین شده، ذهن پاسخ دهنده را به طور عمیق کاوش کند. در این مصاحبه، سؤالات استاندارد شده و پاسخ از قبل تعیین شده ای وجود ندارد. در عوض، مصاحبه گر جنبه های متعددی از نظرات مصاحبه شونده را آن گونه که در گفت و گو پیش می آید، بررسی می کند. او از نیروی ابتکار خود استفاده کند و به ایجاد فرضیه های جدید و آزمودن آن طی مصاحبه می پردازد. مصاحبه بدون ساختار به عنوان یک جست و جوی مقدماتی برای یافتن موضوعاتی که باید با روش های ساختارمندتر مطالعه شود صورت می گیرد. همچنین جایی که مصاحبه ساختاریافته موجب می شود مصاحبه شونده تحت فشار قرار گیرد یا محقق علاقه مند است برخی از ابعاد تجربه زندگی شخصی مصاحبه شونده را بررسی کند و رسیدن به این هدف تنها از طریق آزاد گذاردن مصاحبه شونده ممکن است، از مصاحبه بدون ساختار استفاده می شود. در این نوع مصاحبه چیزی که باعث عمق بخشیدن به این داده می شود تخصص و تجربه بالای مصاحبه شونده است. بنابراین، مسئله مهمی که پژوهشگر باید به آن توجه کند آن است که تخصص گرایی و تجربه افراد برای شرکت دادن در این مصاحبه کلیدی است. مصاحبه عمیق به پژوهشگر این امکان را می دهد که موضوع های پیچیده، حساس، ضد و نقیض، بحث برانگیز، و چالشی را بررسی کند.

- مصاحبه نیمه ساختار یافته: مصاحبه ای است که در آن، سؤالات مصاحبه از قبل مشخص می شود و از تمام پاسخ دهندگان، پرسش های مشابه پرسیده می شود؛ اما آنها آزادند که پاسخ خود را به هر طریقی که می خواهند پاسخ دهند. البته در راهنمای مصاحبه جزئیات مصاحبه، شیوه بیان و ترتیب آنها ذکر نمی شود. این موارد در طی فرایند مصاحبه تعیین می شوند. ضمناً بر خلاف مصاحبه ساختاریافته، که در آن پرسش های مشخصی از مصاحبه شونده پرسیده می شود و او را مجبور می کند که فراتر از چارچوب در نظر گرفته شده نرود، در مصاحبه نیمه ساخت یافته مصاحبه شونده و مصاحبه کننده چندان در قید و بند چارچوب نیستند و می توانند پا را از این چارچوب فراتر بگذارند. بنابراین، در این نوع مصاحبه معمولاً پرسش ها و موضوع های کلی مطرح می شوند. با این حال، پژوهشگر از قبل تعداد زیادی از پرسش هایی که قرار است در جلسه مصاحبه پرسیده شود را آماده کرده است. هرچند، ممکن است پژوهشگر در خلال مصاحبه پرسش های جدیدی ساختار بندی کند و آنها را از مصاحبه شونده بپرسد. بنابراین، در مصاحبه نیمه ساخت یافته مصاحبه شونده فرصت این را خواهد داشت که توضیح بیشتری راجع به پرسش ها دهد. همچنین، مصاحبه کننده فرصت آن را خواهد داشت که به روند مصاحبه شکل دهد و محدود به چارچوب های از قبل تعیین شده نباشد.

البته برخی از محققان در استفاده از مصاحبه، با وجود اهمیت و کاربرد وسیعش، تردید دارند. آنها اظهار می دارند نتایجی که از طریق یک مطالعه مبتنی بر مصاحبه به دست می آید، می تواند دامنه ای از داده های با ارزش تا اطلاعاتی را، که فاقد ارزشند دربر گیرد. عواملی مانند اطلاعات جهت دار، اطلاعات نمایشی، اطلاعات اغراق آمیز و اطلاعاتی که به دلیل جاه طلبی شخصی ارائه می شود، همچنین، تلاش مصاحبه شونده ها برای دلیل تراشی و دادن پاسخ براساس شایعات، از عواملی است که آگاهانه، موجب کسب اطلاعات نادرست از مصاحبه می شود علاوه بر این عوامل،

کیفیت گفت وگویی مصاحبه گر و مصاحبه شونده و نگرش ها و تعصبات مصاحبه گر نیز به شکل ناآگاهانه موجب جهت دار بودن نتایج مصاحبه می شود.

۲. مطالعه ی موردی: این نوع مطالعه یکی از انواع روش های تحقیقی است که به مطالعه عمیق یک مورد، یک موضوع خاص یا یک پدیده خاص می پردازد. در این پژوهش برخلاف پژوهش های آزمایشی، پژوهشگر به دستکاری متغیر مستقل و مشاهده اثر آن بر متغیر وابسته نمی پردازد. همچنین مانند پژوهشگری که در تحقیق پیمایشی با انتخاب نمونه ای با حجم وسیع و معرف جامعه درباره تعدادی از متغیرها به بررسی می پردازد، عمل نمی کند. پژوهشگر "مطالعه موردی" یک "مورد" را انتخاب و آنرا از جنبه های متعدد بررسی می کند:

بطورکلی عنوان می شود که روش مطالعه موردی در مقایسه با دیگر روش ها در سه مورد ارجح است:

✓ زمانی که پرسش های اصلی تحقیق با کلمات پرسشی "چگونه" و "چرا" شروع می شوند؛

✓ زمانی که پژوهشگر هیچ کنترلی بر مسائل رفتاری ندارد؛

✓ زمانی که مطالعه بر یک پدیده خاص تمرکز دارد.

۳. گفتگوی گروهی متمرکز یا گروه کانونی: در این روش، با فعالیت اعضای گروه، می توان درباره مسایل و مشکلات خاص حوزه مورد مطالعه، اطلاعات غنی را طی پویایی گروه در ارتباط با موضوع خاص به دست آورد. بطورکلی بحث گروهی متمرکز، یک جلسه گروهی نیمه ساختار یافته است که به وسیله رهبر گروه هدایت می شود و در شرایط غیر رسمی با هدف جمع آوری اطلاعات در مورد عنوانی خاص، برگزار می گردد. بحث متمرکز گروهی، نوعی مصاحبه با تأکید بر

تعامل بین شرکت کنندگان می باشد و داده هایی را تولید می نماید که دستیابی به آنها از طریق مصاحبه فردی یا مشاهده شرکت کنندگان بسیار مشکل است. عناصر اصلی یک بحث گروهی متمرکز، شامل یک مصاحبه گر ماهر، شرکت کنندگانی که به درستی انتخاب شده باشند، مکان و زمان مناسب و اجرای صحیح فرآیند بحث گروهی می باشد. ضبط صدا و پیاده سازی کلمه به کلمه گفتگوها به همراه یادداشت برداری، از جمله روش های معمول ثبت اطلاعات در بحث گروهی متمرکز به شمار می رود.

بحث گروهی متمرکز نوعی روش جمع آوری اطلاعات از افراد همگون، برای رسیدن به درک مشترکی بین اعضای گروه می باشد. هدف پژوهشگر از بحث گروهی متمرکز، مقایسه دیدگاه های مختلف با هم و جمع آوری اطلاعات در مدت زمان کوتاه، برای کشف موضوع مهم از گروه هدف، توسعه برنامه ها، جم آوری و ارزیابی اطلاعات به منظور یافتن روشی برای حل مسایل و مشکلات موجود در جامعه هدف می باشد. همچنین از ویژگیهای بحث متمرکز گروهی، کم هزینه، انعطاف پذیر و برانگیزاننده بودن می باشد که می تواند اطلاعات بسیار مفیدی را تولید نماید.

۴. تحقیق مشاهده ای: مشاهده ای مردم در حین زندگی روزمره برای درک اینکه چگونه آنها با یک محصول تعامل دارند. مشاهده ممکن است به صورت آشکار یا پنهان صورت گیرد. در صورت آشکار، محقق خود نیز جزو جامعه آماری باشد که "مشاهده همراه با مشارکت" نام دارد. اما اگر محقق در بیرون نظاره گر رفتار کنشگران باشد، "مشاهده بدون مشارکت" نام دارد. در مشاهده همراه با مشارکت محقق به صورت مداخله آمیز در میدان تحقیق وارد شده و با سایر کنشگران وارد تعامل می شود، اما در مشاهده بدون مشارکت، محقق از مداخله در میدان اجتناب کرده صرفاً جریان وقایع را پی جویی می کند.

۵. استفاده از اطلاعات و مدارک موجود: در برخی تحقیقات اطلاعاتی که باید به عنوان داده مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرند از پیش آماده هستند. بدین صورت که محقق بدنبال اطلاعات جدید نیست بلکه می تواند نسبت به جمع آوری اطلاعاتی که از قبل تهیه شده اند و در پرونده های (برای مثال درمانگاهی بیمارستانی، ثبت احوال، دانشجویی، دانش آموزی و مراجعین به مراکز مختلف شهرداری ها و...) موجود است اقدام کند. این شیوه از جمع آوری داده ها دارای مزایایی چون ارزان بودن، صرفه جویی در وقت، امکان ارزیابی روند موضوع مورد بررسی در گذشته و دارای معایبی چون ناقص بودن و دردسترس نبودن اطلاعات، وجود برخی ملاحظات اخلاقی که مانع از دستیابی به اطلاعات می شود.

نقاط قوت روش تحقیق کیفی:

۱. مشاهده رفتار در وضعیت طبیعی؛ در این روش پدیده در دنیای واقعی و محیط و وضعیت طبیعی و نه ساختگی بررسی می شود؛
۲. عمق ادراک؛ این روش توانایی جذب و دستیابی به نظرهای شخصی را دارد؛ نظرهایی که در ارتباط با زندگی هستند و از آن ناشی می شوند؛
۳. انعطاف پذیری؛ نه تنها می توان به سؤال های از پیش تعیین شده پاسخ داد، بلکه محقق توانایی پاسخ گویی به سؤال های مطرح شده در زمان اجرای تحقیق را نیز دارد.

در موارد زیر تحقیق کیفی بر روش کمی ارجح است:

۱. موضوعاتی که بد تعریف شده یا خوب درک و شناخته نشده اند؛

۲. موضوعاتی که دارای ریشه های عمیق هستند و شناخت آنها نیاز به مطالعه عمیق دارد، مانند

درک احساسات افراد در وقایع مهم زندگی؛

۳. حل مسائل پیچیده و درک آنها نظیر درک ماهیت روح؛

۴. حل موضوعات تخصصی و درک آنها مانند تحلیل و ارزیابی عملکرد یک مؤسسه فرهنگی؛

۵. تحلیل و درک موضوعات ظریف و نامشهودی که ممکن است به صورت نادر برای

افراد اتفاق بیفتد و درک آن مستلزم حضور در آن موقعیت است، همانند شرایط وقوع یک

حادثه در یک عملیات در زمان دفاع مقدس.

نقاط ضعف روش تحقیق کیفی :

۱. میدان، جایگاه ها، رخدادها، شرایط و تعاملات نمی توانند همواره تکرار شوند و نه می توانند با

همان اطمینان یک پژوهش در سطح گسترده تر عمومیت یابند.

۲. گردآوری، تحلیل و تفسیر داده ها بیش از اندازه زمان بر است.

۳. مسئله گمنامی و جلب اعتماد هنگام گزینش یافته ها مسائلی را بوجود می آورد.

۴. حضور محقق تأثیر عمیقی بر موضوعات مورد مطالعه می گذارد.

۵. داده های کیفی به دلیل ابهاماتی که در آنها وجود دارد ممکن است ریسک بالایی داشته باشند.

بررسی مقایسه ای و تطبیقی روش های تحقیق کمی و کیفی

با این حال دو روش پژوهشی مذکور تفاوت های ماهوی جدی با یکدیگر دارند که به شرح زیر بدان ها اشاره می شود:

۱. تفاوت در فرضیه:

تحقیقات کمی در عالی ترین شکل خود کار را با فرضیه آغاز می کنند و اساساً در روش کمی، وجود فرضیه قبل از جمع آوری اطلاعات یکی از ملاک های ارزیابی تحقیقات است. اما در روش کیفی، محققان پژوهش را با فرضیه یا پیش بینی های از قبل تعریف شده آغاز نمی کنند، بلکه فرضیه های تحقیق در حین جمع آوری اطلاعات صورت بندی و تبیین می شوند.

۲. تفاوت در متغیرها:

در تحقیقات کمی قبل از ورود به مرحله گردآوری داده متغیرها تعریف می شوند. اما در پژوهش های کیفی سازه ها یا متغیرها دارای تعاریف متعددی هستند که با توجه به موقعیت و شرایط مختلف تعریف متفاوتی دارند. یعنی تعریف هر متغیر از یک موقعیت به موقعیت دیگر متفاوت است.

۳. تفاوت در طرح تحقیقاتی:

در تحقیقات کمی محقق باید از قبل طرح تحقیقاتی مدون و استاندارد برای تحقیق مشخص نماید و تا حد امکان مطابق با آن عمل نماید و عدول از طرح تحقیقاتی به معنای ضعف در طرح تحقیق است. اما در تحقیقات کیفی طرح از پیش تعیین شده و استاندارد برای تحقیق وجود ندارد و در هر مرحله از تحقیق مطابق آنچه رخ داده مرحله بعد تعیین می شود به عبارت دیگر طرح تحقیق در جریان تحقیق به شکل مرحله ای شکل می گیرد. محققین کیفی گرا معتقدند که آغاز نمودن

تحقیق با یک طرح از پیش تعریف شده این امکان را برای محقق فراهم می آورد که متغیرهای پیش بینی نشده را در هر مرحله از تحقیق که ضرورت آنها را احساس کند، وارد طرح نماید.

۴. تفاوت در نقش محقق در گردآوری اطلاعات:

در روش های کمی محقق به دلیل حجم وسیع و گسترده افراد یا پدیده مورد بررسی خود به گردآوری اطلاعات نمی پردازد بلکه با بکارگیری و یا تلفن یا پرسشنامه پستی داده های خود را گردآوری می کند. اما در روش کیفی که بیشتر به صورت مصاحبه و مشاهده است، اطلاعات مورد نیاز تحقیق از طریق ارتباط مستقیم بین پرسشگر یا محقق با پاسخگو گردآوری می شود. در واقع مصاحبه یک مکالمه دوطرفه است که با طرح سوال مصاحبه گر به منظور کسب اطلاعات مربوط به تحقیق آغاز می شود.

۵. تفاوت در نمونه گیری :

اساساً هدف تحقیقات کمی تعمیم دادن نتایج تحقیق به سایر جوامع مشابه است. بنابراین برای کسب چنین امکانی بایستی نمونه ای از افراد انتخاب شود که معرف جامعه مورد مطالعه باشند. اما در تحقیقات کیفی نمونه گیری جنبه قضاوتی دارد چرا که اعتقاد بر این است که هر فرد آزمودنی ویژگی های خاص خود را دارد و اگر هدف بررسی آن ویژگی ها باشد از طریق نمونه گیری تصادفی نمی توان چنین افرادی را انتخاب نمود.

۶. تفاوت در تحلیل داده ها: در پژوهش کیفی گردآوری داده و تجزیه و تحلیل داده ها گامی

گسسته محسوب نمی شود. در این رویکرد فرایند تجزیه و تحلیل داده ها می تواند پس از گردآوری هر داده شروع شود تا پژوهشگر بتواند بینش های تازه ای را که پدید می آید در گردآوری داده بکار گیرد. بنابراین مدیریت تعامل بین پژوهشگر و منبع داده ای در طول زمان مسئله ای مهم است.

۷. تفاوت در گزارش نتایج:

در نتایج یک پژوهش کیفی کمتر پیش می آید از ارقام و داده ها استفاده شود، نتایج حاصل بیشتر در قالب شرح وقایع و توصیفات بیان می شود. اما در تحقیقات کمی از جداول، نمودارها، خروجی های آماری و کامپیوتری استفاده می شود.

مقایسه دو روش تحقیق کمی و کیفی

موارد مقایسه	تحقیق کمی	تحقیق کیفی
تمرکز تحقیق	کمیت (چقدر، چه میزان)	کیفیت (ماهیت، ذات)
ریشه های فلسفی	اثبات گرایی، تجربه گرایی منطقی	پدیدارشناسی، کنش متقابل نمادی
اصطلاحات مرتبط	آزمایش، تجربی، آماری	تحقیق میدانی، قوم نگاری، طبیعت گرایی، زمینه ای، سازنده گرایی
هدف تحقیق	کنترل، پیش بینی، توصیف، اثبات، هدف تحقیق آزمون فرضیه	فهم، توصیف، کشف معنا، تولید فرضیه
خصوصیات طرح تحقیق	از قبل تعیین شده، ساخت یافته	انعطاف پذیر، درگیر در فرآیند خصوصیات طرح تحقیق از قبل تعیین شده، ساخت یافته تحقیق، ظهور یابنده
نمونه	بزرگ، تصادفی، نمایندگی	کوچک، غیر تصادفی، هدفمند، نظری
شیوه تحلیل	قیاس (به وسیله روش های آماری)	استقرا (توسط محقق)
جمع آوری اطلاعات	ابزارهای خشک (مقیاس ها، آزمون ها، پیمایش ها، پرسشنامه ها، رایانه)	محقق ابزار اصلی، مصاحبه ها، مشاهدات، اسناد
یافته ها	دقیق، عددی	ادراکی، کل نگر، توصیف غنی

ج) روش تحقیق آمیخته

قرن جدید قرن پارادایم های جدید است که باید با روش های جدید، پژوهش شوند. پس از ضعیف شدن پارادایم های اثبات گرایی که روش های پژوهش کمی را بر می تابد روش های کیفی به منصفه ظهور رسیدند و هر کدام از این دو رویکرد، نقاط قوت و ضعفی دارند که استفاده از آن ها را محدود می کند. روش های پژوهش ترکیبی در پی تلفیق این دو رویکرد و خلق پارادایم جدیدی است تا از تمام مزیت های هر دو روش سود ببرد. در واقع از آنجا که روش های تحقیق کمی و کیفی به تنهایی نمی توانند پیچیدگی های مسایل و عناصر تشکیل دهنده نظام های تولید کالا و خدمات را بدون ارزیابی مورد مطالعه قرار دهند، ترکیب این روش ها مورد استفاده قرار گرفته و از آن تحت عنوان روش تحقیق آمیخته یاد شده است.

بطورکلی ترکیب روش های پژوهشی در مطالعات علوم اجتماعی اولین بار توسط کمپل و فیسک¹⁰ ۱۹۵۹ پیشنهاد شد. این ایده انعکاسی از دیدگاه مکتب عمل گرایی چندگانه بود. استدلال آنها این بود که در یک فرآیند ارزیابی، استفاده از چندین روش پژوهشی پژوهشگر را مطمئن می سازد که ناسازگاری موجود در مطالعات پژوهشی، ویژگی اختصاصی پدیده مورد مطالعه است و نتیجه روش خاصی نمی باشد. آن ها معتقد بودند برای شناخت یک پدیده یا ویژگی های آن، بهتر است از بیش از یک روش به منظور افزایش اعتبار و اطمینان نتایج استفاده نمود که با هیچ کدام از روش های کمی و کیفی به تنهایی، قابل انجام نیست. در حقیقت کمپل و فیسک اولین کسانی هستند که به وضوح نشان دادند چگونه می توان از روش های پژوهش چندگانه برای اهداف اعتباریابی استفاده کرد.

سه جنبش روش شناختی در علوم اجتماعی و رفتاری معاصر را به ترتیب زمانی:

¹⁰ Campbell and Fisk

۱. جنبش کمی گرا:

محققانی که در سنت اثباتی و پسااثباتی کار کرده و بررسی های آنها مبتنی بر تحلیل های آماری و عددی است، در این جهت گیری قرار می گیرند. روش های کمی و آزمایشگاهی، استفاده از داده های عددی و تحلیل های آماری از اصول اساسی این روش شناسی هستند. بطوریکه این جنبش از دوره روشنگری و پیدایش علوم اجتماعی و رفتاری تا دهه ۱۹۷۰ بر بخش عمده نظریه و روش در علوم اجتماعی مسلط بوده است و قرن نوزدهم شاهد موفقیت های بی نظیر تحقیقات علوم طبیعی بوده است. در این دوره تحلیل کمی در شرایطی کاربرد دارد که مفاهیم از طریق معرف های تجربی کمی اندازه گیری شده باشند. در واقع، تحلیل کمی استدلالی آماری است. این استدلال شواهد تجربی را برای ابطال یا قبول راه حل نظری مسئله در اختیار ما قرار می ده

۲. جنبش کیفی گرا:

محققان این جنبش در سنت تفسیرگرایی، برساختگرایی، انتقادی و فمینیسم کار کرده و عمدتاً به تحلیل های متنی و روایتی می پردازند. عمده ترین رهیافت مرتبط با این جنبش، رویکرد تفسیری - ساخت گرایی است. جنبش مذکور به دنبال چرخش نظری ۱۹۷۰ و افول پارادایم متعارف (اثباتی) تا دهه ۱۹۹۰ به شکوفایی نسبی رسیده و در علوم اجتماعی و رفتاری معاصر جایگاهی کلیدی دارد.

۳. جنبش ترکیبی:

با توجه به تقابل های کمی و کیفی، جنبش سومی شکل گرفته است. این جنبش گرچه دارای تاریخچه ای نسبتاً طولانی است، به طور رسمی از دهه ۱۹۹۰ و به دنبال پایان جنگ های پارادایمی ظهور یافته و به ترکیب دو جهت گیری و جنبش روش شناختی کمی و کیفی می پردازد. محققان

این حوزه که در چارچوب و پارادایم پراگماتیسم و گاهی پارادایم های تغییربخش نیز کار می کنند، به هر دو نوع تحقیق کمی و رهایی بخش کیفی علاقمند هستند.

ایده اصلی روش تلفیقی که از آن به رویکرد چندخصلتی، چندروشی یا شیوه آمیخته نیز یاد می شود، این است که ترکیب رویکردهای کمی و کیفی درک مناسب تر و جامع تری از موضوعات تحقیق به دست می دهد. در این رویکرد، ضعفها و محدودیت های هر یک از تحقیقات کمی و کیفی جبران می شود. همچنین، این شیوه شواهد و مدارک جامع تری را برای پژوهش موضوع تحقیق ارائه می دهد و به محقق کمک می کند تا به سؤالاتی پاسخ دهد که رویکردهای کمی یا کیفی به تنهایی نمی توانند پاسخگوی آنها باشند. فرض اصلی روش تلفیقی یا آمیخته این است که جمع آوری و تحلیل داده های کمی و کیفی به تنهایی کافی نیست و آنها باید با مجموعه ای از روش ها تلفیق شوند تا بتوانند تصویر کامل تری از موضوع را در مقایسه با کاربرد جداگانه شان ارائه دهند.

پژوهش های آمیخته، پژوهش هایی هستند که با استفاده از ترکیب دو مجموعه روش های تحقیق کمی و کیفی به انجام می رسند. معمولاً در انتخاب عنوان طرح های تحقیق که با استفاده از روش تحقیق آمیخته انجام می شود از عبارت ها یا واژه هایی مانند: روش های پژوهش ترکیبی تا مدل آمیخته، بهم تنیدگی، روش چندگانه، روش شناسی آمیخته استفاده می شود. همانطور که در این عبارت ها آشکار است در روش های تحقیق آمیخته، برای بررسی یک مساله پژوهشی، پژوهشگر با بکاربردن مجموعه روش هایی که اساس آنها پارادایم های گوناگون است، بررسی موقعیت نامعین را میسر کند و فرآیند آنرا تسهیل می نماید.

دلایل استفاده از روش آمیخته:

۱. مثلث‌بندی: نتایج پژوهش از طریق برقراری ارتباط میان داده کمی و کیفی، اعتبار بیشتری کسب کند؛

۲. تمامیت: ترکیب دو رویکرد کمی و کیفی باعث کمال بیشتر تحقیق، و تصویر جامع‌تر از پدیده‌های مورد مطالعه می‌شود.

۳. از بین رفتن ضعف‌ها و ارائه استنتاجی محکم‌تر: استفاده از رویکرد ترکیبی محدودیت‌های هر کدام از رویکردهای کمی و کیفی را از بین می‌برد و نقاط قوت آنها را تقویت می‌کند و موجب استنتاج دقیق‌تری می‌شود.

۴. پاسخ به پرسش‌های گوناگون پژوهش: استفاده از روش‌های ترکیبی به سوالاتی پاسخ می‌دهند که روش‌های کمی و کیفی قادر به پاسخ‌گویی به آنها نیستند و همچنین طیف وسیعی از ابزارها را برای رسیدن به اهداف پژوهش فراهم می‌کند.

۵. تشریح و توصیف یافته‌های پژوهش: پژوهش‌هایی که از روش‌های ترکیبی استفاده می‌کنند، از یکی از رویکردها (کمی یا کیفی) برای توضیح یافته‌هایی که از طریق رویکرد دیگر (کمی یا کیفی) بدست آمده‌اند، استفاده می‌کنند.

۶. شرح و توضیح داده: استفاده از رویکرد کیفی برای شرح و توضیح داده‌های کمی، می‌تواند تصویر بهتری از پدیده‌ی مورد مطالعه بدست دهد.

۷. ایجاد فرضیه و آزمایش آن: استفاده از رویکرد کیفی ممکن است فرضیه‌هایی را ایجاد کند، و می‌توان با استفاده از روش کمی این فرضیه‌ها را مورد آزمایش و مطالعه قرار داد.

۸. توسعه و آزمایش ابزارها: مطالعه کیفی ممکن است باعث ایجاد آیتم‌هایی شود که بتوان آنها را در پرسشنامه درج کرد و در پژوهش کمی بکار گرفت.

مقایسه موضع گیری های روش شناختی و تکنیکی کمی، کیفی و ترکیبی

مسئله عمومی	موضع گیری کمی	موضع گیری کیفی	موضع گیری ترکیبی
روش ها	روش های کمی	روش های کیفی	روش های ترکیبی
محققان	کمی	کیفی	روش شناسان ترکیبی
پارادایم ها	اثبات گرایی و پس اثبات گرایی	ساخت گرایی	پراگماتیسم
سؤالات تحقیق	سؤالات (فرضیات کمی)	سؤالات کیفی	سؤالات ترکیبی (کمی+کیفی)
شکل داده ها	نوعاً عددی	نوعاً روایتی	روایتی + عددی
نقش نظریه، منطق	مبتنی بر چارچوب مفهومی یا نظریه، مدل فرضیه ای قیاسی	نظریه زمینه ای: منطق استقرایی	هم منطق استقرایی و هم قیاسی؛ چرخه استقراء-قیاس
عبارات هدف تحقیق	بخش عمده (اما نه همه) تحقیق کمی ماهیتاً تأییدی بوده و متضمن فرضیات یا سؤالات تحقیق یا هر دو دسته است	بخش عمده (اما نه همه) تحقیق کیفی ماهیتاً اکتشافی بوده و متضمن عبارات سؤالات تحقیق است	تحقیق ترکیبی مستلزم عبارت هر دو سؤالات و فرضیات (هم اکتشافی و هم تأییدی) است.
سنت های طرح	تحقیق ممکن است علی، تطبیقی، همبستگی، شبه آزمایشی یا آزمایشی باشد	مردم نگاری، پدیدارشناسی، بیوگرافی، مطالعه موردی، نظریه زمینه	همه سنت های طرح از جمله طرح های خاص در طرح های ترکیبی به کار می روند
نمونه گیری	تأکید بر نمونه گیری احتمالی	تأکید بر نمونه گیری هدفمند	نمونه گیری ترکیبی دارای هر دو بعد هدفمندی و احتمالی است
راهبردهای گردآوری	شامل همه انواع اما نوعاً متضمن مشاهدات ساختار	شامل همه انواع اما نوعاً مستلزم مشاهدات ساختار نیافته، مصاحبه	همه راهبردهای گردآوری داده ها وارد می شوند

	های باز، گروه مرکزها و سنجه های غیر مصدع است	یافته، مصاحبه های بسته، پرسشنامه و آزمون هاست	داده ها
تحلیل های داده های ترکیبی هم تحلیل های تماتیک و هم تحلیل های موضوعی به علاوه تکنیک های تبدیل داده ها هستند	شامل تحلیل (تماتیک) داده های کیفی (راهبردهای مقوله ای، راهبردهای بسترمند سازی)	تحلیل آماری (توصیفی، استنباطی)	تحلیل داده ها
همه مسایل اعتبار و استنباط تحت عنوان کیفیت استنباط و انتقال پذیری استنباط مورد توجه قرار می گیرند	قابلیت اعتماد، باورپذیری، انتقال پذیری، تعلق پذیری و انواع معیار سندیت	اعتبار استنتاج آماری، اعتبار درونی، اعتبار سازه ای، و اعتبار بیرونی مورد تاکید هستند	اعتبار یا مسایل کیفیت استنباط

بررسی مراحل و گام های اجرایی روش ترکیبی

۱. مقدمه: کلیاتی از مسئله، رویکردهای نظری، روش شناسی و شمای کلی طرح.

بیان مساله ترکیبی: در این بخش باید مسئله مورد بررسی به صورت ترکیبی مطرح و تشریح شود.

هدف یا اهداف ترکیبی: هدف کلی طرح ترکیبی چیست؟ هدف یا اهداف کمی، کیفی و ترکیبی مطالعه چه هستند.

سوالات و فرضیات: سؤال ها و فرضیه های کیفی و کمی و نیز ارتباط آنها در قالب طرح ترکیبی مرور ادبیات مرتبط: چه ادبیات مرتبط با بخش های مطالعه وجود دارد.

۲. رویه ها و روش ها: روش های گردآوری و شیوه های نمونه گیری در طرح ترکیبی مشخص شود.

ویژگی های طرح ترکیبی: طرح ترکیبی در حال اجرا دارای چه مشخصه هایی است.

نوع طرح ترکیبی و دلیل انتخاب آن: نوع طرح و دلایل توجیهی انتخاب نوع طرح ترکیبی مشخص شود.

روش گردآوری داده ها: روش های ترکیبی گردآوری داده های کمی و کیفی به صراحت عنوان شود.

انواع داده ها: انواع و منابع داده ها به طور دقیق مشخص شود.

راهبرد نمونه گیری: نوع نمونه گیری ترکیبی به طور دقیق عنوان شود.

۳. تحلیل داده ها و رویه های اعتبارسنجی: از چه روش های تحلیل ترکیبی استفاده شده و اعتبارسنجی تحلیل ها چگونه صورت می گیرد.

۴. ساختار ارایه گزارش: شکل صوری و عناوین کلی طرح ترکیبی

۵. مسایل اخلاقی طرح: مسائل و محدودیت های اخلاقی مرتبط با پروژه ترکیبی

۶. اهمیت و سهم مطالعه: سهم نظری و روشی مطالعه ترکیبی و نقش آن در مطالعات آتی

بررسی انواع طرح های روش آمیخته

صاحب نظران در زمینه پژوهش های ترکیبی در رشته های مختلف، طبقه بندی های متعددی برای پژوهش های ترکیبی ارائه نموده اند که برخی بسیار کامل و پیچیده و برخی ساده و شاید ناقص باشد. از طرف دیگر

زمانی که تصمیم به انجام یک مطالعه ترکیبی گرفته می شود، نخستین سؤال آن است که طرح مناسب، کدام است؟ پاسخ به این سؤال از آن حیث دارای اهمیت است که نتایج پژوهش ترکیبی پس از طراحی آن مشخص می شود. از اینرو برای انتخاب طرح مناسب باید درباره سه موضوع، تصمیم گیری شود:

نخست آنکه مراحل کمی و کیفی با هم انجام می شود یا به دنبال هم؟

دوم اولویت با کدام رویکرد پژوهش است؟ و

سوم چگونگی ترکیب داده های کمی و کیفی؟

مورس (۲۰۰۳) در بیان انواع طرح های ترکیبی و تمایز نوع شناسی آنها، طرح های ترکیبی همزمان و متوالی را بر اساس منطق استدلال و نه رهیافت پژوهشی به دو دسته طرح های ترکیبی قیاسی و استقرایی تقسیم بندی و ارائه کرده است.

الف) طرح های قیاسی: طرح هایی هستند که با اتخاذ رویکرد قیاسی فرضیه ای و تعیین چهارچوب نظری از پیش تعیین شده انجام می شوند و هدف از آنها نظریه آزمایی است و عمدتاً در روش های کمی مصداق پیدا می کنند.

ب) طرح های استقرایی: این طرح ها رویکردی داده محور داشته و هدف از آنها نظریه سازی است و همچنین این نوع طرح ها خاص روش کیفی هستند.

حال در چارچوب هر کدام از این طرح ها، ۴ نوع متفاوت طرح ترکیبی به شرح زیر:

الف) طرح های ترکیبی قیاسی؛

الف-۱) طرح ترکیبی همزمان کمی: در اینجا یک روش کمی (به عنوان روش مسلط و پایه) با روش کمی دیگر (به عنوان روش مکمل) به طور همزمان اجرا می شوند. برای مثال، روش پیمایشی با روش آزمایشی بطور همزمان اجرا و سپس نتایج هر دو روش با هم ترکیب می شوند.

الف-۲) طرح ترکیبی متوالی کمی: در این طرح، یک روش کمی (به عنوان روش مسلط و پایه) با روش کمی دیگر (به عنوان روش مکمل) به طور متوالی اجرا و بکار گرفته می شوند. برای مثال، ابتدا روش پیمایشی و سپس روش آزمایشی اجرا می شود و در نهایت نتایج دو روش مذکور با همدیگر ترکیب می شوند.

الف-۳) طرح ترکیبی همزمان قیاسی: در این طرح، یک روش کمی با یک روش کیفی به طور همزمان بکار گرفته می شوند. برای مثال، روش پیمایشی با روش مردم نگاری میدانی به طور همزمان بکار گرفته می شوند و نتایج آنها نیز در مرحله تفسیر داده ها باهم ترکیب می شوند.

الف-۴) طرح ترکیبی متوالی قیاسی: در این طرح، یک روش کمی با یک روش کیفی به طور متوالی اجرا و مورد استفاده قرار می گیرند. برای مثال، ابتدا روش پیمایشی و سپس روش مردم

نگاری میدانی اجرا و مورد استفاده قرار گرفته و در نهایت نتایج دو روش مذکور باهم ترکیب می شوند.

ب) طرح های ترکیبی استقرایی؛

ب-۱) طرح ترکیبی همزمان کیفی: در این طرح، یک روش کیفی (به عنوان روش مسلط و پایه) با روش کیفی دیگر (به عنوان روش مکملی) به طور همزمان اجرا می شوند. برای مثال، روش تحلیل محتوای کیفی با روش تاریخ شفاهی به طور همزمان بکار گرفته می شود و سپس نتایج هر دو باهم ترکیب می شود..

ب-۲) طرح ترکیبی متوالی کیفی: در اینجا، یک روش کیفی (به عنوان روش مسلط و پایه) با روش کیفی دیگر (به عنوان روش مکملی) به طور متوالی بکار گرفته می شوند. برای مثال، ابتدا روش تحلیل محتوای کیفی اجرا و سپس بدنبال آن روش تاریخ شفاهی بکار گرفته می شود و در نهایت نتایج دو روش مذکور با هم ترکیب می شود.

ب-۳) طرح ترکیبی همزمان استقرایی: در اینجا، یک روش کیفی با یک روش کمی به طور همزمان بکار گرفته می شوند. برای مثال، از روش مردم نگاری میدانی و روش پیمایش پرسشنامه ای به طور همزمان استفاده شده و سپس نتایج دو روش ترکیب می شوند.

ب-۴) طرح ترکیبی متوالی استقرایی: در این طرح، اجرا و ترکیب یک روش کیفی با یک روش کمی به طور متوالی صورت می پذیرد. برای مثال، ابتدا روش مردم نگاری میدانی اجرا و سپس روش پیمایش پرسشنامه های بکار گرفته می شود و در نهایت نتایج دو روش مذکور با همدیگر ترکیب می شوند.

به زعم کمرون و میلر (۲۰۰۷) در یک تقسیم بندی و بر اساس دو شاخص:

الف) میزان اولویت یا اهمیت برای داده های کمی و کیفی و

ب) چگونگی توالی در گردآوری داده های کمی و کیفی،

می توان سه نوع طرح تحقیق آمیخته را مورد نظر قرار داد:

۱. بهم تنیده ۲. تشریحی ۳. اکتشافی

الف) طرح های آمیخته بهم تنیده (موازی)

در این نوع طرح ها که داده های کمی و کیفی همزمان گردآوری می شود، پژوهش گر داده های کیفی را با استفاده از کد گذاری مقوله بندی کرده و هر مقوله را شماره گذاری می کند. سپس فراوانی هر یک از مقوله ها را تعیین می کند و به توصیف آنها می پردازد. پس از آن دو مجموعه داده های کمی و کیفی را مقایسه می کنیم. یا اینکه داده های کمی را ابتدا با روش تحلیل عاملی مورد بررسی قرار داده، سپس عامل هایی که به عنوان موضوع های مورد بررسی انتخاب می شوند با داده های کیفی مورد مقایسه قرار می دهد. یا اینکه پژوهش گر می تواند نتایج را مقایسه کند. برای این منظور روند های آماری حاصل از داده های کمی را با موضوع های حاصل از داده های کیفی مورد مقایسه قرار می دهد.

قوت این طرح این است که مزایای هر یک از شکل های داده را ترکیب می کند، یعنی داده های کمی تعمیم پذیری فراهم می آورد، در حالی که داده های کیفی اطلاعاتی را درباره بافت یا موقعیت فراهم می آورند. این طرح پژوهشگر را قادر می سازد تا اطلاعاتی را جمع آوری کند که بهترین روش جمع آوری داده کمی و کیفی را بکار می برد.

ب) طرح های آمیخته تشریحی (تبیینی)

در این طرح ها پژوهشگر ابتدا داده های کمی را بررسی می کند و سپس با استفاده از داده های کیفی، به توصیف ویژگی های آنها می پردازد. در تشریح نتایج یک پژوهش پس از آنکه دو گروه از نظر یک متغیر مورد مقایسه قرار گرفتند، از طریق تحلیل داده های کیفی به این امر پرداخته می شود که چرا این تفاوت وجود دارد. همچنین می توان به گونه شناسی پرداخت. برای این منظور ابتدا داده های کمی را از طریق تحلیل آماری بررسی کرده و گونه های موجود را نمایان می کنیم. سپس جهت پی بردن به جنبه های مورد بررسی در گونه ها، داده های کیفی را مورد تحلیل قرار می دهیم.

ج) طرح های آمیخته اکتشافی:

در این طرح بجای آنکه ابتدا به تحلیل یا جمع آوری داده های کمی پرداخته شود (طرح تبیینی)، معمولاً از طریق پژوهش کیفی به تدوین یک ابزار اندازه گیری پرداخته می شود. برای این منظور با گردآوری و تحلیل داده های کیفی به تعیین جنبه های اصلی پدیده مورد بررسی پرداخته می شود. این جنبه ها به عنوان ابعاد مورد نظر برای تدوین ابزار گردآوری داده ها منظور می شود. حالت دیگر، تحلیل داده ها برای پی بردن به داده های مقوله ای است. برای مثال در پژوهش قوم نگاری با تحلیل داده های حاصل از مرحله اول، متغیرهای مقوله ای به دست می آید که می توان از آنها برای مطالعه همبستگی یا رگرسیون استفاده کرد. همچنین می توان به تحلیل داده ها برای پی بردن به موارد انتهایی پرداخت. برای این منظور، در تحلیل مقایسه ای داده های کیفی ابتدا حالت های انتهایی را مشخص کرده و سپس به گردآوری و تحلیل داده ها در یک بررسی پیمایشی پرداخته می شود. همچنین در این طرح به دلیل پیگیری های موجود باید از افراد یکسانی استفاده شود. هدف از این طرح ها به کارگیری داده های کیفی جهت فراهم سازی جزئیات بیشتر در مورد نتایج کمی و نیز انتخاب افرادی است که می توانند به بهترین وجه این جزئیات را فراهم آورند.

بررسی نقدها، نکات و ملاحظات کلیدی در استفاده از روش آمیخته

برخی از محدودیت های پژوهش ترکیبی از نظر صاحب نظران برجسته به شرح زیر:

۱. برای پژوهشگر دشوار است که هر دو روش کمی و کیفی را در یک پژوهش بکار گیرد. این مشکل زمانی بیشتر می شود که پژوهشگر دو یا تعداد بیشتری از روش های پژوهش را بطور همزمان مورد استفاده قرار دهد و این شرایط مستلزم وجود یک تیم پژوهشی است.
۲. پژوهشگر باید روش های متعدد را بشناسد و بتواند آنها را به صورت مناسبی با یکدیگر ترکیب کند.
۳. زمانیکه پژوهشگر بخواهد از روش های متعدد استفاده کند، هزینه های پژوهش بیشتر خواهد شد.
۴. این روش زمانبرتر از روش های دیگر است.
۵. نظر به تنوع طرح های پژوهش ترکیبی، از یک سو، امکان انتخاب بیشتری را فراهم می سازد اما از سوی دیگر باعث می شود که دانشجویان، پژوهشگران تازه کار و حتی با تجربه که به تازگی با روش های ترکیبی آشنا شده اند، با چالش انتخاب مناسب ترین طرح پژوهش ترکیبی از میان انواع مختلف آن روبرو شوند
۶. برخی از موارد مربوط به این روش باید توسط صاحب نظران حل شود. برای نمونه، مسائل مربوط به ترکیب پارادایم ها، چگونگی تحلیل داده های کمی به گونه ای کیفی و چگونگی تفسیر نتایج مغایر و متضاد، مستلزم تامل بیشتری است.
۷. در پژوهش ترکیبی همواره دو روش کمی و کیفی از وزن و اهمیت برابر برخوردار نیست. همچنین در برخی از طرح ها برای بکارگیری این روش ها، تاخر و تقدم زمانی وجود دارد.

بنابراین، در مورد برخی از مسائل پژوهشی ممکن است تعیین مقدار و کمی سازی روش غالب باشد، در حالیکه برای مسایل دیگر، روش های کیفی اولویت داشته باشد.

۸. کاربرد روش های ترکیبی همیشه سودمند نیست و گاه به جای کاربرد یک روش برای از بین بردن ضعف روش دیگر بهتر است از شیوه های دیگری از همان روش برای از بین بردن ضعف های آن روش استفاده شود.

۹. این روش در همه انواع تحقیقات کارآمدی ندارد و بنابراین پیشنهاد این است که با توجه به موضوع و مسأله مورد بررسی بایستی از روش مناسب برای بررسی دقیق و عمیق مسأله مورد نظر بهره گرفت.

۱۰. نبود معیارهای مشخصی برای تلفیق روش ها، پیچیدگی طرح های تحقیق تلفیقی، پیچیدگی تحلیل داده ها و مشکلات تصویب و کسب حمایت مالی، از دیگر چالش های پیش رو در توسعه پژوهشات ترکیبی است.

در پایان این بخش بایستی عنوان نمود که نظر به توجه روزافزون و گسترده به روش پژوهش ترکیبی در اکثر رشته ها و افزایش اقبال عمومی پژوهشگران نسبت به این روش، همچنان چالش هایی در مورد ادغام روش های پژوهش کمی و کیفی وجود داشته و نیاز به چارچوبی مناسب برای طراحی و تفسیر مطالعات ترکیبی احساس می شود چرا که روش های پژوهش ترکیبی در مراحل تکامل خود بسر می برد و هنوز برای بسیاری از پژوهشگران ممکن است در انتخاب طرح پژوهشی ترکیبی مناسب، به علت وجود گونه شناسی های متنوع و متفاوت، ایجاد سردرگمی و مشکل نماید.

دستورالعمل تنظیم منابع برای پایان نامه و مقالات

کلیات

- منابع باید به ترتیب ظهور در متن شماره گذاری شده و به ترتیب شماره در انتهای پایان نامه یا مقاله ذکر گردند.
- شماره منابع در انتهای جمله و در داخل پرانتز نوشته می شود.
- منابعی که فقط در جداول و نمودارها به آنها اشاره شده نیز باید به ترتیب ذکر آنها در مقاله شماره گذاری شوند.
- تنها منابعی که در ارتباط نزدیک با کار نویسنده بوده و مستقیماً از آنها استفاده شده باید ذکر شوند.
- منابع باید از مقالات چاپ شده یا آنهایی که برای چاپ پذیرفته شده انتخاب گردند اگر مقاله برای چاپ پذیرفته شده ولی هنوز چاپ نشده باید هنگام اشاره به آن پس از نام مجله مربوطه عبارت (زیر چاپ) (in press) در داخل پرانتز ذکر شود. در مقالاتی که چهار نویسنده یا کمتر دارند ذکر نام تمامی آنها ضروری است. برای مقالاتی که بیش از چهار نویسنده دارند نام سه نویسنده اول را ذکر کرده و سپس از کلمه (et al) یا (و همکاران) استفاده می نمایند (بر اساس دستورالعملهای جدید می توان نام نویسندگان تا شش نفر را هم ذکر نمود).
- در مواردیکه فقط چکیده مقاله در اختیار بوده در پایان نام منبع ذکر کلمه (abs) یا (abstract) (چکیده) ضروری است. (توجه: مجله Acta Medica Iranica استفاده از چکیده را بعنوان منبع قبول نمی نماید).

کتابهای مرجع

یک فصل از یک کتاب مرجع

- نام خانوادگی نویسنده فصل - حرف یا حروف اول نام نویسنده فصل با حروف بزرگ - عنوان فصل - نام نویسندگان کتاب بهمان صورت که برای نویسندگان فصل گفته شد (همراه با ذکر کلمه **editors** در پایان آن در صورت لزوم) - نام کتاب - شماره **edition** یا چاپ - محل انتشار - نام ناشر - سال چاپ - شماره صفحات

مثال: (لطفاً به نحوه هجابندی نیز توجه فرمائید)

تذکر: (۱) نوشتن شماره فصل ضرورتی ندارد.

(۲) هنگام نوشتن منابع لزومی به ذکر عنوان نویسندگان (مثلاً **MD** یا **PhD** ...) نیست.

کتاب مرجع به صورت کلی

- نام خانوادگی نویسندگان کتاب - حرف یا حروف اول نام نویسندگان - نام کتاب - شماره **edition** یا چاپ - محل انتشار - نام ناشر - سال چاپ

(در اینجا نیز در صورت لزوم اشاره شود که اسامی فوق **editor** های کتاب می باشند.)

مثال:

• انگلیسی:

- Ringsven Mk, Band D. Gerontology and leadership skills for nurses. 2nd ed. Albany (NY) : Delmar publishers; 1996

• فارسی: حمیدی س، شاهرضائی م. احیای قلبی ریوی. تهران: راستان؛ ۱۳۷۴

کتابهای ترجمه شده

در ترجمه عبارات "در ترجمه" سپس عنوان کتاب و نام مؤلف اصلی ذکر شود مثال:

- اعرابی ماندانا، رئیس زاده فرید، در ترجمه جنین شناسی لانگمن، سادلزتی، دبلیو (مؤلف). چاپ اول. تهران: موسسه فرهنگی انتشاراتی تیمورزاده، ۱۳۷۶
- آقازاده، احمد، در ترجمه مقدمات تکنولوژی آموزشی، السون، ام.اچ. (مؤلف). تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور. ۱۳۷۸

مقالات

- نام خانوادگی نویسندگان - حرف یا حروف اول نام نویسندگان - عنوان مقاله —
عنوان مجله به صورتیکه در آخرین ویرایش *Index medicus* ذکر شده -
سال انتشار - شماره مجله - شماره صفحات

مثال:

- انگلیسی:

- Vega KJ, Pina I, Krevsky B. Heart transplantation is associated with an increased risk for pancreatobiliary disease .Ann Intern Med 1996 June ; 124(11): 980-3

تذکر:

۱- در قسمت شماره مجله، شماره اول، جلد (Vol) مجله است و شماره داخل پرانتز، شماره (No) مجله است.

۲- در صورتیکه شماره صفحات کلیه شماره های یک **volume** ممتد (بدنبال هم) می باشد می توان از ذکر ماه و **No** صرف نظر کرد.

• فارسی:

- شمس الدین س، دبیری ش، فیبروماتوزیس متعدد سطحی پوست. مجله دانشگاه علوم پزشکی کرمان ۱۳۷۲؛ ۱: ۸-۴۶

- رضائی ، علی ، بررسی وضعیت فلج مغزی در ایران؛ فصلنامه اندیشه و رفتار. انستیتو روانپزشکی تهران ، دانشگاه علوم پزشکی ایران ۱۳۸۰؛ (۲) ۳ : ۹-۲۳

نمونه هایی از سایر موارد:

***Organization as author:**

- The Royal Marsden Hospital Bone Marrow Transplantation Team. Failure of syngeneic bone- marrow graft without preconditioning in post – hepatitis marrow aplasia . Lancet 1977; 742-4

***no auther given:**

- Coffee drinking and cancer of the pancreas [editorial], BMJ1981; 283-628

یک اثر بدون مولف :

- مرکز اسناد ملی ایران. مقدمات تکنولوژی آموزشی. تهران. انتشارات دانشگاه پیام نور. ۱۳۸۳

پایان نامه:

- رضائی ، علی. بررسی وضعیت فلج مغزی در ایران. دوره کارشناسی ارشد کاردرمانی . دانشکده علوم توانبخشی دانشگاه علوم پزشکی ایران . تهران . ۱۳۶۸

جزوه و بروشور:

- سازمان بهزیستی کشور. آنچه در مورد فلج مغزی باید بدانیم. تهران انتشارات سازمان بهزیستی کشور. ۱۳۸۱

*Dictionary:

- Dorland's illustrated medical dictionary. 27th ed. Philadelphia: Saunders, 1988. Etasia; p. 527

*Newspaper article:

- Rensberger B. Specter B. CFC may be destroyed by natural process. The Washington Post 1989 Aug 7; sect A: 2(col5)

*مقاله نشریه در نسخه الکترونیک:

- Morse SS. Factors in the emergence of infectious diseases. Emerg Infect Dis[serial online] 1995 Jan-Mar[cited 1996 Jan 5]; 1(1):[24 screens]. Available from : URL : <http://www.cdc.gov/ncidod/EID/eid.htm>

در پایان لازم به ذکر است، از آنجا که تعدادی از مجلات ارجاع به خلاصه مقالات، کتابچه کنگره‌ها، پایان نامه ها و منابع الکترونیک را نمی پذیرند، هنگام ارسال مقالات به مجله های مختلف باید از دستوالعملهای خاص هر مجله پیروی نمود.

- ۱- حافظ نیا محمدرضا • مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی • تهران : انتشارات سمت، ۱۳۸۲
- ۲- پاشا شریفی و همکاران (مترجمین) • میانی پژوهش در علوم رفتاری • کرلینجر، فرد، ان • جلد اول، تهران : انتشارات آوای نور، ۱۳۷۶
- ۳- خورشیدی عباس و همکاران • روشهای پژوهش در علوم رفتاری • تهران : انتشارات نوین پژوهش، ۱۳۷۸
- ۴- نادری عزت الله و همکاران • روشهای عملی فراهم سازی طرح تحقیق • تهران : انتشارات بدر، ۱۳۷۵
- ۵- جان بست : ۱۳۷۳
- ۶- توکل محسن و ترابی سیما (مترجمین) پرستاری بهداشت جامعه : ۱۳۷۳ انتشارات بشری، ۱۳۷۳